

Україна: події, факти, коментарі
2008
№ 4
ЗМІСТ

Коротко про головне

**Президент задоволений підсумками зустрічі
глав держав-учасниць СНД**

Аналітика

Ю. Половинчак, канд. іст. наук, старш. наук. співроб.

**Нова редакція Закону «Про Кабінет Міністрів»:
правові аспекти та політичні перспективи**

Ю. Гранчак, канд. іст. наук, заввідділу НБУВ

В. Балоба: необхідим новий политический инструментарий

О. Ворошилов, канд. іст. наук, старш. наук. співроб.

**Вероятность роспуска Верховной Рады Украины
в комментариях политиков и экспертов**

І. Вишневська, наук. співроб.

**Украина – НАТО: развитие отношений
и подводные камни**

А. Потіха, наук. співроб.

**Формування земельного ринку в Україні:
проблеми, перспективи**

Партійна позиція

О. Козуля, наук. співроб.

Всеукраїнське об'єднання „Свобода” в сучасних політичних умовах

Проблеми інформатизації

Матеріали наукової конференції

„Глобальна модернізація і сталий розвиток: соціальні імперативи і економічні стратегії”

В. Горвий, д-р іст. наук, заст. ген. директора НБУВ

Оновлення бібліотек як фактор підвищення ефективності інформаційних ресурсів

До уваги держслужбовця

Т. Добко, заввідділу НБУВ

Розвиток інформаційного забезпечення користувачів як умова суспільного розвитку

А. Колесніченко, провід. бібліограф

Бібліографічні показники: огляд електронних ресурсів

Президент задоволений підсумками зустрічі глав держав – учасниць СНД

Президент України В. Ющенко задоволений підсумками свого робочого візиту до Росії, де він узяв участь у неформальній зустрічі глав держав-учасниць СНД.

«Мені приємно відзначити, що практично всі питання, з якими Україна виходила останнім часом (у рамках СНД), сьогодні прийняті», – сказав глава Української держави в інтерв'ю журналістам. За його словами, ідеться, зокрема, про такі важливі теми, як режим вільної торгівлі, міграційна політика, кордони, транспортні коридори, продовольча безпека.

«Цей блок питань, який сьогодні обговорювався, точно буде закріплений у Стратегії економічного розвитку СНД, яку глави держав збираються прийняти на наступному саміті», – наголосив В. Ющенко. Він також додав, що третина дискусії мала гуманітарне спрямування. «Можливо, вперше глави держав надали цій сфері такої уваги», – відзначив Президент.

Президент, крім того, повідомив, що в рамках неформальної зустрічі глав держав-учасниць СНД провів шість двосторонніх зустрічей зі своїми колегами, що прибули для участі в цьому заході (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2008. – 22.02*).

Аналітика

Ю. Половинчак, канд. іст. наук,
старш. наук. співроб.

Нова редакція Закону «Про Кабінет Міністрів»: правові аспекти та політичні перспективи

Поточний політичний рік обіцяє пройти під знаком продовження перерозподілу владних повноважень. Не чекаючи старту всенародного обговорення конституційної реформи, В. Ющенко вже подав до парламенту ряд законопроектів, які, у разі їх ухвалення, можуть серйозно змінити систему державного управління. Всі документи так чи інакше орієнтовані на посилення повноважень Президента і стосуються органів різних гілок влади: Вищої ради юстиції і Конституційного Суду, органів місцевого самоврядування і вертикалі місцевих державних адміністрацій. Проте в першу чергу на перерозподіл владних повноважень спрямована нова редакція Закону «Про Кабінет Міністрів».

Цій меті підпорядкована ціла низка нововведень президентського законопроекту: норма, що надає Президенту право припиняти акти, прийняті

урядом; втрата Прем'єр-міністром контролю над місцевою владою, а Кабміном – права відмінити акти місцевих держадміністрацій; надання РНБО права координувати і контролювати діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони; надання Президенту права вносити до парламенту пропозицію щодо розгляду питання про відповідальність Кабміну.

Неоднозначність законопроекту, підготованого Секретаріатом Президента, спричиняє невизначеність його подальшої долі, хоча єдина сила, що висловила категорично проти запропонованого проекту, назвавши його «десятьма кроками назустріч Кучмі» – це КПУ. Втім, явних причин підтримати Закон “Про Кабінет Міністрів” немає і у “регіоналів” та “литвинівців”. Отже, доля цього документа залежатиме від сил коаліціантів, у першу чергу – від ставлення до нього БЮТ. Перша реакція Ю. Тимошенко на президентські ініціативи була досить холодною: в ефірі телеканалу „Інтер” вона висловила стримане незадоволення тим, що проект істотно розширює повноваження Президента і звужує права уряду, нагадала про потребу дотримуватися Конституції і невиразно пообіцяла „вивчати цей законопроект”.

Водночас вже за кілька днів Ю. Тимошенко запевнила, що її уряд цілком задовольняє обсяг повноважень, визначений законопроектом, та висловила переконання в необхідності „зберегти порозуміння між двома демократичними силами в Україні”. Не може не привернути увагу, що ці конформістські заяви прозвучали майже одночасно з іншими, такими, що з демонстративною лояльністю до Президента комутуються слабо і виглядають як недвозначне попередження. Так, під час візиту до Дніпропетровська, відповідаючи на вкотре поставлене журналістами питання щодо планів участі у президентських виборах, Ю. Тимошенко, яка раніше запевняла в повній відсутності президентських амбіцій, заявила: „Мене влаштовує посада Прем'єра, якщо дадуть працювати... А якщо роботу уряду затиснуть у певні рамки, почнуть ставити умови: тут не чіпай, тут свої люди, тут свої силові структури, – тоді це питання”.

Загалом з боку БЮТ виглядали б логічними кроки, спрямовані на нівелювання тих норм законопроекту, що обмежують повноваження Прем'єр-міністра: наприклад, вимога внести правки у варіант Секретаріату Президента і поряд з цим популяризація ідеї про те, що обговорювані зміни можна вводити тільки з 1 січня 2010 р., тобто після президентських (і, можливо, дострокових парламентських) виборів. Водночас позиція Президента свідчить, що на такий варіант розвитку подій згода Банкової навряд чи буде отримана.

У цьому випадку, якщо не буде досягнуто компромісу між Секретаріатом Президента і Кабміном, Ю. Тимошенко, скоріше за все, піде назустріч Президенту. Цим кроком вона, з одного боку, продемонструє вітчизняному політикуму, що БЮТ – відповідальний партнер, який завжди виконує свої зобов'язання; з іншого – уникне чергової загрози «єдності всередині демкоаліції». Водночас тут проглядаються більш ніж прозорі паралелі з подіями у Верховній Раді січня 2007 р., коли за активної участі фракції БЮТ було подолано вето Президента і прийнято чинну редакцію Закону “Про Кабінет Міністрів”, яка забезпечувала передачу значної частки президентських

повноважень прем'єрові В. Януковичу. Пояснюючи свій ситуативний союз із політичними опонентами, "бютівці" зазначали, що «збираються працювати за цим законом самі», а отже, розширювали повноваження «для себе». Таким чином, будучи змушеною власноруч урізати свої повноваження, Ю. Тимошенко зробить це, без сумніву, лише «для себе», тобто не так для нинішнього Президента, як для майбутнього. Вона чітко дала зрозуміти, що якщо прем'єрське крісло виявиться для неї затісним, вона має намір пересісти в президентське.

Більше того, заяви Прем'єр-міністра дають змогу стверджувати: Ю. Тимошенко переконана, що навіть можливість працювати певний час главою уряду з істотно урізаними повноваженнями її не лякає. „Я не знаю системи, яка може обмежити повноваження мої і мого уряду”, – заявила вона. До такої думки схиляються й експерти. Хоча інституційний статус Президента і Прем'єра зміниться, Ю. Тимошенко нічого не втрачає від ухвалення цього закону, вважає політолог В. Карасьов. «Імовірність обрання Ю. Тимошенко на пост Президента велика. Чому б не отримати додаткові повноваження чужими руками – руками Секретаріату Президента», – зазначив він.

Проблема нової редакції Закону «Про Кабінет Міністрів» ставить перед фахівцями й низку юридичних питань. Депутат фракції НУ – НС Ю. Кармазін наголошує, що чинний Закон “Про Кабінет Міністрів” не просто істотно обмежив повноваження Президента, а і став «позаконституційним внесенням змін до Основного закону».

Дійсно, про те, що чинний Закон “Про Кабінет Міністрів” заходить у суперечність із Конституцією України, говорили як вітчизняні експерти, так і закордонні. Про це йшлося, зокрема, у минулорічній резолюції ПАРЄ. Більшість фахівців сходиться на думці: чинний Закон містить ряд моментів, що потребують висновків Конституційного Суду.

До таких належить положення, згідно з яким, у разі невнесення Президентом кандидатури Прем'єра в 15-денний термін після оприлюднення пропозиції коаліції, більшість має право призначити главу Кабміну самостійно, у той час як ст. 106 і 114 Конституції встановлюють обов'язковість внесення кандидатури Прем'єра Президентом.

Крім того, викликає питання щодо конституційності права парламенту призначати самостійно міністрів закордонних справ і оборони, у випадку, якщо глава держави з якихось причин не винесе їх кандидатури, оскільки ст. 85, 106 і 114 Основного закону передбачено, що призначенню керівників зовнішньополітичного й оборонного відомств передуює подання Президента.

Конституційної експертизи потребує також прописане в Законі право Кабінету Міністрів скасовувати акти місцевих держадміністрацій, у той час як ст. 118 Конституції України наділяє таким правом тільки Президента, а також голову адміністрації вищого рівня; вимога узгодження кандидатур заступників голів місцевих держадміністрацій з Кабміном – за Основним законом склад адміністрацій формують їхні керівники.

З огляду на ці та інші аспекти, чинний нормативний акт В. Ющенко намагався оскаржити в Конституційному Суді з лютого 2007 р. Проте,

заручившись обіцянкою БЮТ радикально змінити Закон про Кабмін (відповідне зобов'язання було внесене в текст коаліційної угоди), Президент відкликав своє подання. Заслуговують на увагу коментарі з цього приводу, що прозвучали з пропрезидентського табору. Так, представник Президента в Конституційному Суді М. Ставнійчук заявила: якщо Верховна Рада перегляне Закон «Про Кабінет Міністрів», то відповідне подання в КС втратить свою актуальність. А перший заступник глави Секретаріату Президента О. Шлапак повідомив, що чинний закон про Кабмін «буде визнано таким, що втратив чинність, оскільки значна кількість його положень не узгоджена з Конституцією України».

Щодо цих висловлювань слід наголосити: дійсно, значна частина норм чинного Закону, яка викликала дискусії серед фахівців конституційного права, у президентському законопроекті змінена. Водночас не можна не відзначити, що висновок про конституційність чи неконституційність тих чи інших норм закону може зробити лише Конституційний Суд. З огляду на це, заяви М. Ставнійчук та О. Шлапака викликали в експертів здивування: за існуючих політичних обставин президентське подання до КС не лише не «втрачає свою актуальність», а навпаки, її набуває. Така позиція чиновників СП дала змогу деяким ЗМІ виступити з критикою Президента. Так, оглядач «Дзеркала тижня» відзначив: «Якби Віктор Андрійович справді піклувався про верховенство права, він був би зобов'язаний дочекатися вердикту КС. Озброєний рішенням конституційних суддів, глава держави міг би знати напевно, що саме треба змінювати. Проте Ющенко, як і його попередник, завжди був гарантом лише за посадою».

Подібні оцінки експерти підтверджують, посиляючись на «найбільш кричуще нововведення», а саме редакцію ст. 18 президентського законопроекту про Кабінет Міністрів. Юристи СП наполягають на тому, що звільнення міністрів закордонних справ і оборони має здійснюватися за поданням Президента України; у випадку ж, якщо ініціатором відставки цих членів виступає Прем'єр-міністр, то він зобов'язаний отримати згоду глави держави. Таким чином, президентський законопроект містить норми, щодо неконституційності яких вже існує рішення Конституційного Суду, який 11 грудня 2007 р. пояснив: подання глави держави на відставку Прем'єра, глави зовнішньополітичного відомства й міністра оборони не потрібне. У відповідному рішенні суду був ще один важливий момент: «Згідно з Конституцією України, повноваження Президента України вичерпно визначені Конституцією України, що унеможливорює прийняття законів, які встановлювали б його нові повноваження...».

Водночас більшість експертів схильні вважати, що президентський варіант законопроекту має на меті саме встановлення чи принаймні істотне розширення повноважень глави держави.

Президентські юристи наполягають на праві глави держави відхилити кандидатуру Прем'єра у разі «порушення вимог Конституції України... з інших підстав, передбачених Конституцією України». Тут слід наголосити, що фахівці з права так і не сформуливали єдину точку зору щодо тлумачення ст. 114

Конституції, зокрема все ще дискутується питання внесення Президентом кандидатури Прем'єр-міністра – це право чи обов'язок глави держави? Очевидно, вирішити питання остаточно може лише КС.

Більше того, з огляду на українські політичні реалії, формулювання щодо «підстав, передбачених Конституцією України» виглядає досить розпливчатым і дає змогу деяким експертам припускати, що йдеться про надання Президенту права «під будь-яким приводом заблокувати будь-яку незручну кандидатуру і диктувати коаліції свої умови». Посилаючись на «особливості тлумачення Президентом Конституції, які так яскраво проявилися під час весняної кризи», оглядачі припускають, що В. Ющенко, апелюючи до її ст. 102 (якою Президент названий гарантом суверенітету, дотримання Конституції, прав і свобод), зможе розглядати будь-яку небажану кандидатуру як небезпечну для них. Наприклад, виступи або навіть присутність на з'їзді в Сіверськодонецьку 2004 р. може бути досить, щоб попрощатися з прем'єрськими амбіціями.

Варто звернути увагу на нововведення, що стосується зміни вимог до члена Кабміну, запропоноване законодавцем у новому проекті закону: «не можуть бути призначеними на посади членів Кабінету Міністрів особи, що мають судимість». Автори законопроекту відмовилися від доповнення «...не погашену і не зняту у встановленому законом порядку», яким закінчується ця норма в нинішній редакції закону. Більшість оглядачів вважає, що йдеться про спробу „застрахуватися від повернення в Кабмін В. Януковича”. Водночас з юридичної точки зору такі припущення позбавлені логіки, адже, згідно із законодавством, особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувачувальним вироком і до погашення або зняття судимості. Отже, якщо в людини судимість знята, то юридично її не існує. Тому зміни в цю статтю, внесені Президентом, не мають практичних наслідків і навіть краще узгоджують її з Карним кодексом. Втім, ряд оглядачів припускає, що Президент, «якщо забажає», цілком може знехтувати правовими нормами і відмовитися внести кандидатуру Прем'єра, незважаючи на те що судимість знята.

Показовий також пункт, згідно з яким пропозиція коаліції депутатських фракцій щодо кандидатури Прем'єр-міністра України скріпляється підписами не менш як 226 народних депутатів, які входять до складу коаліції. Деякі експерти розцінюють цю норму як «узаконення недавньої практики шантажу, який застосували до Ю. Тимошенко під час підписання коаліційної угоди».

Президентська версія закону дає змогу голосувати за склад Кабміну пакетом, хоча Конституція передбачає схвалення «персонального складу» уряду, гарантуючи кожному депутату право когось підтримати, а когось ні. Законопроект прописує також необхідність складання присяги членами уряду (також не передбаченої Конституцією), причому акт Верховної Ради про призначення особи членом Кабінету Міністрів у разі відмови скласти присягу вважається скасованим. Привертає увагу, що ці нововведення, у випадку їх прийняття, створюють ґрунт для подальших правових колізій. Так, якщо уряд затверджується «пакетом», то й акт, за логікою, має бути загальним; отже, відмова одного члена уряду скласти присягу ставить під загрозу призначення

всього уряду, а це, в свою чергу, може стати принциповим з огляду на конституційну вимогу формування Кабміну у встановлений термін і може бути підставою для розпуску ВР.

Згідно із законопроектом, програма діяльності Кабінету Міністрів України схвалюється Верховною Радою України одночасно з призначенням Прем'єр-міністра України. Щодо цього нововведення, оцінки фахівців розходяться: одні апелюють до саме такої практики європейських країн з парламентською і парламентсько-президентською формами правління, інші вказують, що програма затверджуватиметься фактично за відсутності сформованого складу Кабміну, який її виконуватиме.

Окреме питання під час обговорення законопроекту – пропонуване ним співвідношення повноважень різних гілок влади. Перший заступник глави Секретаріату Президента О. Шлапак наполягає на збалансованості проекту. «На нашу думку, законопроект є найбільш зваженою комбінацією влади між парламентом, урядом і Президентом. Цей законопроект максимально відповідає чинній Конституції», – наголосив він. Утім, експерти в більшості своїй не схильні погоджуватися з цією точкою зору і наголошують, що законопроект орієнтований на істотне обмеження повноважень Кабінету Міністрів і його глави.

З чинного закону пропонується вилучити положення, згідно з якими глава уряду направляє, координує і контролює роботу членів Кабміну, керівників інших центральних органів виконавчої влади, місцевих держадміністрацій і дає обов'язкові для виконання цих осіб доручення. Обмеження повноважень уряду посилено новою редакцією ст. 26, яка передбачає, що «Кабінет Міністрів забезпечує виконання актів Президента». Висновку КС потребує і питання контрасигнації, яку президентські правознавці вважають обов'язком Кабміну, а не правом: вираз «скріплення підписом» у відповідній статті законопроекту має визначення «невідкладно».

Якщо закон про Кабмін буде прийнятий у редакції, пропонованій Секретаріатом Президента, уряд зможе ухвалювати рішення виключно на своїх засіданнях і лише в результаті обговорення – уточнення ст. 55 передбачає вилучення норми про право Прем'єр-міністра видавати екстрене розпорядження без проведення засідання Кабміну, на основі опитування членів КМ у разі потреби оперативного ухвалити рішення (наприклад, при виникненні надзвичайних ситуацій).

Президентський законопроект допускає включення членів Кабміну до складу консультативних і допоміжних служб Президента, що, за висновками експертів, можна розцінювати як спробу глави держави впливати на центральний виконавчий орган. У ЗМІ ця ініціатива оцінюється як «не зовсім етична». Не вбачають фахівці конституційних підстав і для участі в засіданнях Кабміну представників Президента, на чому наполягає в законопроекті В. Ющенко.

Крім того, з-під контролю Прем'єра пропонується вивести процес призначення заступників міністрів. Якщо за чинним законом міністри готували пропозиції щодо кандидатур своїх заступників, а право виносити їх на розгляд

Кабміну мав лише Прем'єр, то новий проект дасть змогу вносити відповідне подання самим міністрам. На перший погляд нововведення виглядає логічним, оскільки йдеться про формування кожним міністром своєї команди. З іншого боку, в українських реаліях, коли експерти мають підстави говорити про «диверсійні загони Президента в уряді», коли існують прецеденти прихованого чи навіть відкритого протистояння в Кабінеті Міністрів по лінії «глава уряду – міністр» (можна пригадати «дисидентство» А. Кінаха в уряді Ю. Тимошенко, Б. Тарасюка в уряді В. Януковича; врешті, аналогічну роль відводять оглядачі і Ю. Єханурову в діючому Кабміні), президентський проект створює передумову для конфліктів між Прем'єром і міністрами. Очевидно, що найбільш імовірною є участь у цих конфліктах міністрів президентської квоти, які можуть вступати в протистояння з Прем'єром безкарно, оскільки глава уряду за новою редакцією закону не зможе навіть ініціювати їх звільнення без президентської згоди.

За новим законопроектом Кабмін постійно зобов'язаний «сприяти», «інформувати», «виконувати доручення», «забезпечувати», «узгоджувати», «консультуватися». Причому йдеться не тільки і не стільки про главу держави, як про його патронатні служби: Раду безпеки та Секретаріат Президента.

Більше того, президентським законопроектом діяльність КМ фактично ставиться в залежність від рішень Ради безпеки: якщо раніше уряд лише взаємодіяв із РНБО, то законопроект, запропонований СП, надає РНБО право координувати і контролювати діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони. Оскільки поняття «національна безпека» визначається надзвичайно широко (РНБО займається практично всіма питаннями, включно з проблемами житлово-комунального господарства і народжуваністю), це створить ситуацію, коли в країні фактично працюватимуть два паралельні уряди. Крім того, уряд зобов'язаний «забезпечувати виконання рішень Ради національної безпеки та оборони, введених у дію указами Президента України».

Президентським законопроектом обмежуються можливості Прем'єр-міністра і в галузі зовнішньої політики: проект передбачає, що всі відносини Прем'єра з урядами інших держав, ведення переговорів і підписання міжнародних договорів повинні відбуватися відповідно не лише до законів України (як це зафіксовано в чинному законі), але і до актів Президента України.

Процедуру призначень у системі виконавчої влади автори законопроекту виписали таким чином, що ним Кабмін істотно обмежений у прийнятті кадрових рішень: передбачається надання губернаторам права відхилити кандидатів уряду на посаду голів райдержадміністрацій і керівників місцевих представництв центральних органів влади, зокрема голів місцевих податкових адміністрацій і МВС. Нова редакція закону практично виводить з-під контролю Кабміну голів місцевих державних адміністрацій. Якщо за чинним законом Кабінет Міністрів має право притягнути голову місцевої державної адміністрації до дисциплінарної відповідальності або звернутися до Президента України з поданням про звільнення його з посади, то президентський

законопроект передбачає, що Кабінет Міністрів може лише звертатися до Президента з поданням про притягнення до дисциплінарної відповідальності або про звільнення його з посади.

Новації президентського законопроекту у сфері відносин з місцевими державними адміністраціями потребують експертизи Конституційного Суду щодо їх відповідності ст.113, 117 і 118 Основного закону, які встановлюють, що: місцеві адміністрації є складовою частиною виконавчої влади, вищий орган якої – Кабінет Міністрів; уряд видає постанови і розпорядження, обов'язкові для виконання місцевими адміністраціями; голови місцевих адміністрацій відповідальні не тільки перед главою держави, а й перед КМ; вони підзвітні і підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня.

На переконання оглядачів деяких ЗМІ, такі нововведення не лише обмежують повноваження уряду у взаєминах з місцевими державними адміністраціями, а і створюватимуть підстави для перетворення губернаторів на «самоправних сатрапів».

Не можна не зазначити, що в підготованому Секретаріатом законопроекті з'явилася досить дивна новація: він декларує відповідальність членів Кабміну за правопорушення. Пропоноване нововведення викликає здивування з огляду на той факт, що членам Кабінету Міністрів України жодним нормативним актом до цього імунітет і не гарантувався. Вбачаючи в подібному вдосконаленні закону «відгомін передвиборної програми пропрезидентського блоку», окремі оглядачі дають йому оцінки на кшталт: «Ми вже припускали, що Віктор Андрійович не читав Конституції. Але вважали, що він бачив білборди зі своїм зображенням. Те, що закон один для всіх, придумав не Ющенко. Це придумали до нього».

Отже, нова редакція Закону «Про Кабінет Міністрів» сприймається експертним середовищем більш ніж неоднозначно, незважаючи на те що Комітет з питань державного будівництва і місцевого самоврядування Верховної Ради за наслідками обговорення рекомендував парламенту прийняти внесений Президентом законопроект про Кабінет Міністрів за основу, щоб під час підготовки до другого читання врахувати можливі зауваження.

Можна констатувати, що підготовка і перспективи прийняття Закону «Про Кабінет Міністрів» у президентській редакції мають у першу чергу політичне підґрунтя. У випадку, якщо у Верховній Раді законопроект отримає підтримку БЮТ, це можна розглядати як чіткий сигнал про те, що Ю. Тимошенко, попри свої декларації про «єдність демократичних сил» та відсутність президентських амбіцій, має намір вступити у боротьбу за пост глави держави.

Що ж до правових аспектів, то оцінки, що їх фахівці дають законопроекту, внесеному Президентом України, дають можливість прогнозувати, що його прийняття у пропонованій редакції, без змін і доповнень, не зніме існуючих проблем, що стосуються балансу владних повноважень. Оптимальним видається отримання висновку Конституційного Суду щодо вже зробленого подання та можливих нових звернень до КС з приводу тлумачення низки норм Конституції (*Матеріал підготовлено за інформацією видань: Версії (www.versii.com.ua), Вовремя (www.vovremya.info), Главред (www.glavred.info),*

Дзеркало тижня (www.zerkalo-nedeli.com), Подробности-ТВ (podrobnosti.ua), From-ua.com (www.from-ua.com), RUpor.info (www.rupor.info), Трибуна (www.tribuna.com.ua), FOR-Ua.coM (www.for-ua.com), Українська правда (www.pravda.com.ua).

Ю. Гранчак, канд. іст. наук,
завідділу НБУВ

В. Балого: необходим новый политический инструментарий

15 февраля 2008 г. В. Балого официально заявил о своем выходе из партии “Народный союз “Наша Украина”. Как сообщает издание “Коммерсантъ-Украина”, В. Балого намерен создать политическую силу с центристской идеологией, на которую сможет положиться Президент В. Ющенко, и к участию в проекте уже приглашены несколько партийных лидеров, в том числе, члены блока “Наша Украина – Народная самооборона”. Народный депутат из фракции НУ – НС Б. Тарасюк предположил, что, выйдя из “Народного союза “Наша Украина”, В. Балого создаст новую партию “Гарт” и будет пытаться именно ее сделать новым президентским форпостом.

Несмотря на последовавшее вслед за тем опровержение со стороны председателя Фонда региональных инициатив “Гарт”, народного депутата от НУ – НС И. Криля информации о создании на базе этого фонда новой политической партии пропрезидентского направления, которую будто бы должен был возглавить глава Секретариата В. Балого, в СМИ активно обсуждается возможный политический проект и его перспективы.

Как выяснилось, резонансная новость оказалась вместе с тем достаточно ожидаемой. Необходимость в консолидации «пропрезидентской рати» назрела уже давно. Созданный накануне парламентских выборов Блок НУ – НС возложенных на него ожиданий не оправдал: на основе блока, как и прогнозировало большинство обозревателей, так и не удалось создать единую партию, которая могла бы стать опорой В. Ющенко накануне выборов главы государства. Помимо этого, отчетливо проявилась несогласованность в действиях и решениях НУ – НС с видением таковых с Банковой. Очевидным было тяготение значительной части блока к возглавляемому потенциальным конкурентом В. Ющенко – Ю. Тимошенко – БЮТ. Закономерной в этом контексте стала попытка Президента «приблизить» слабоуправляемую фракцию НУ – НС к Секретариату Президента путем проведения регулярных встреч с депутатами. Однако КПД подобных встреч вызывает сомнения в их целесообразности. Кроме того, в свете достижения консенсуса В. Ющенко с В. Путиным, а также легкого дрейфа части ПР в сторону Президента, растущие политические амбиции заинтересованных в радикальной риторике представителей молодой генерации в НУ – НС (Ю. Луценко, В. Кириленко, Н. Катеринчука и др.) не дают достаточных оснований для рассмотрения блока в качестве надежной опоры Президента.

Широкое распространение в СМИ получили комментарии политиков и экспертов, общая позиция которых может быть выражена утверждением директором PR-группы Polittech Т. Березовцом о том, что противоречия между Президентом и НУ – НС достигли максимума. Ни В. Кириленко, ни «Народная самооборона» во главе с Ю. Луценко не хотят быть «статистами в игре», и стали на сторону Ю. Тимошенко. «В. Балогоа давно убеждал Президента, что идти на выборы с НУ – НС бесполезно», – подытожил политолог в интервью «Газете по-киевски».

Таким образом, предпосылок для начала главой президентского Секретариата В. Балогой нового политического проекта «под Президентом» более чем достаточно. Особенно, учитывая участвовавшие в последнее время заявления со стороны оппозиции о возможном проведении досрочных парламентских выборов одновременно с президентскими.

«Шаг В. Балогои – это старт новой президентской кампании В. Ющенко. Фактически, возникает объединение, которое по своей сути будет напоминать «Социальную защиту» образца 1999 г. – объединение вокруг тогдашнего Президента всех ресурсов: административного, финансового и медийного», – отмечает политолог К. Бондаренко.

Подобное мнение высказал лидер Социалистической партии Украины А. Мороз, по словам которого новая партия, которую формирует В. Балогоа, будет строиться по принципу провластного блока «За Единую Украину». «Можно не сомневаться, что в ее состав будут включены все руководители областных администраций», – отметил он.

По сути, по мнению лидера СПУ, это будет партия административного ресурса, «который В. Ющенко намерен использовать в борьбе за второй президентский срок».

Еще одной стратегической задачей будущей партии главы Секретариата Президента В. Балогои лидер СПУ считает изменение Конституции.

«В. Балогоа понял, что НУ – НС – это уже «мертвая» структура, которая не способна выполнить поставленные стратегические задачи. А именно, принять новую Конституцию, которая сможет обеспечить еще одну президентскую победу Ющенко», – считает А. Мороз.

«Не случайно же проект новой Конституции В. Ющенко сейчас прячет от общественности, чтобы не допустить широкого обсуждения новой версии Основного закона. Но она еще хуже той, что выносил на референдум Леонид Кучма в 2000 г.», – заявляет социалист.

«Поэтому новая партия В. Балогои создается именно с целью обеспечить принятие новой версии Основного закона, а не для борьбы с Ю. Тимошенко», – уверен он.

Несмотря на достаточно узкие прагматические цели, достижение которых, по мнению большинства политиков и обозревателей, призвана обеспечить создаваемая новая политическая сила, сам факт ее создания может существенно повлиять на реформативное украинского политикума. Не исключено, что «под знамя» В. Балогои перейдет пропрезидентская часть НУ – НС,

ориентированная на Р. Ахметова часть ПР, а также отдельные представители других политических сил – СПУ, Блока Литвина, ПППУ и др.

Так, в частности, считает народный депутат от БЮТ В. Олийнык, по словам которого в будущую политическую структуру войдут «часть «регионалов», часть бывших «нашеукраинцев», а также люди, лично преданные В. Балогге». К таким людям В. Олийнык относит И. Криля и И. Плюща.

Заявления самого В. Балогги также достаточно красноречивы. По его словам, сегодня «нужно находить новый политический инструментарий, современные формы политического диалога, политической конкуренции и взаимодействия. Необходимо чувствительно усилить демократический фланг, обеспечить преимущества политических сил демократического направления над партиями, которые стараются навязать обществу и стране лозунги из далекого прошлого. Надо подниматься на высшие уровни общегосударственного мышления, воплощать амбиционные программы. Имею конкретные политические планы. Уверен, что они будут воплощены».

При этом безусловным плюсом создаваемой структуры должен стать ее общеукраинский характер, способность объединить избирателей Востока и Запада Украины, причем как в случае поддержки, так и в случае неприятия избирателей.

Политолог В. Карасев считает, что, по сравнению с «Нашей Украиной», «у новой партии Президента не будет настолько ярко выраженного и драматизирующего национал-патриотического начала». То есть, по своей идеологии новая политическая сила В. Ющенко уже не будет «ультранациональной», а окажется на стыке национального и либерального принципов. Очевидно, такая «политическая трансформация» должна способствовать росту поддержки В. Ющенко на грядущих выборах среди традиционно пророссийски настроенных избирателей юго-восточных областей Украины.

Что касается финансовых и человеческих ресурсов, на которые сможет рассчитывать новая партия, то, по мнению Т. Березовца, «финансировать новое объединение будут, по неподтвержденной информации, Р. Ахметов, Д. Фирташ и И. Коломойский. Лидерами партии должны стать Р. Богатырева, А. Яценюк (насколько я знаю, ему предлагали, но он пока не согласился), Ю. Ехануров и В. Балогга». С ним солидарен политолог К. Бондаренко, который считает, что «новый политический проект В. Балогги, скорее всего, будет заключаться в объединении промышленно-финансовых групп вокруг Президента».

По словам политологов, все делается с перспективой досрочных выборов Президента. «В. Ющенко уже начал менять тактику: в Москве, к примеру, отказался от НАТО, – говорит Т. Березовец. – А ближайшая цель – отставка правительства Ю. Тимошенко. Скорее будет так: все депутаты, контролируемые В. Балоггой, просто напишут заявления о выходе из коалиции – и ее состав не наберет необходимых 226. Просто она прекратит существование. Это все звенья одной цепи».

В то же время, по мнению главы правления Центра прикладных политических исследований «Пента» В. Фесенко, попытка «рассадить по-

новому» бывших политических оппонентов не приведет к новому политическому звучанию: “избиратели Востока страны достаточно консервативны. Они, в принципе, достаточно лояльно относятся к тактическим договоренностям своих представителей с теми же «оранжевыми», но голосовать за лидера «оранжевых» не будут”.

Эксперт утверждает, что для успеха на президентских выборах для В. Ющенко «принципиально важно договориться с Ю. Тимошенко». Поддержка же лидерами Партии регионов кандидатуры В. Ющенко возможна лишь теоретически.

“Здесь могу процитировать распространенную среди “регионалов” точку зрения, которую они мне высказывают неофициально: “Даже если сам Ринат Леонидович будет агитировать за Виктора Андреевича, вряд ли это прибавит ему голосов”, – говорит В. Фесенко. – Так сложилось с 2004 г., что для большинства избирателей Востока В. Ющенко не просто чужой, он – политический враг. Преодолеть этот стереотип за оставшееся до президентских выборов время будет крайне сложно или практически невозможно”.

По его мнению, у В. Ющенко сложился свой электорат и более перспективным для него выглядит достижение договоренности с Ю. Тимошенко о совместном позиционировании на президентских выборах и сохранение, таким образом, своего традиционного электората, нежели кардинальная смена курса.

В целом же с уверенностью можно прогнозировать, что объединившая финансово-промышленные элиты, «заряженная» либеральной идеологией новая политическая сила сможет стать эффективным аргументом как в «воспитании» НУ – НС, ослаблении ПР, так и в более жестком позиционировании в отношении БЮТ.

О. Ворошилов, канд. іст. наук,
старш. наук. співроб.

Вероятность роспуска Верховной Рады Украины в комментариях политиков и экспертов

6 февраля представители ряда крупнейших политических сил заявили о своей готовности к новым досрочным выборам в Верховную Раду. В частности, В. Литвин сообщил о личной готовности внести постановление о роспуске парламента. «Регионал» Б. Колесников отмежевался от инициации новых выборов, но заявил о готовности его партии «к этому процессу».

О том, что досрочные выборы «не за горами», говорил на заседании «теневого» правительства и лидер Партии регионов В. Янукович. «Коалиция в том составе, в котором она есть, является недееспособной», – подчеркнул он, выразив сомнение в профессионализме действующей власти. – «И если говорить о досрочных парламентских выборах, то они уже не за горами, они уже приближаются».

«Сегодня Украина вошла в затяжной политический и экономический кризис, связанный напрямую с политическим, который начался еще с роспуска парламента в апреле 2007 г.», – отметил В. Янукович.

Заявление лидера ПР стало реакцией на высказывание народного депутата, заместителя главы фракции «Наша Украина – Народная самооборона» Р. Зварыча, который заявил, что если парламент не приступит к работе, то Президент, согласно Конституции, по истечении 30-дневного срока получит право вновь его распустить. «Счетчик, по которому Президент, в соответствии с Конституцией, имеет право досрочно прекратить полномочия Рады, уже включился», – сказал он.

Вместе с тем, несмотря на высокий статус Р. Зварыча во фракции, не все из депутатов НУ – НС согласны с его выводами. «Распустить Верховную Раду из-за того, что она не работает 30 дней, нельзя, так как по закону 30 дней отсчитываются с момента невозможности открытия пленарного заседания, а пленарные заседания начинаются с того момента, когда в зал входит А. Яценюк (Председатель Верховной Рады) и там находится хотя бы один депутат», – заявил народный депутат Н. Катеринчук. А поводом к роспуску Верховной Рады, по его словам, может послужить только сложение депутатами ПР 150 депутатских мандатов.

Политолог В. Карасев не исключает и варианта с роспуском Верховной Рады и введением чрезвычайного положения: «Тогда Президент как единственный легитимный орган власти получил бы все бразды управления страной». Впрочем, вероятность такого сценария невысока и может быть использована только в качестве инструмента для шантажа. «Партию регионов таким образом могут подталкивать к смягчению их позиции, чтобы они разблокировали парламент», – считает В. Карасев. При этом он уверен, что досрочные выборы будут: «Скорее всего, можно говорить о второй половине этого года. Сейчас партийный ресурс Президента не готов к кампании. Вряд ли готовы и в Партии регионов».

Обозреватели ряда СМИ отмечают, что для Секретариата Президента и Партии регионов досрочные выборы выгодны в плане устранения БЮТ от власти. Ю. Тимошенко, по сути, получила предупреждение: либо она соглашается на «широкую» коалицию, либо получает роспуск парламента с последующей отставкой Кабмина.

В свою очередь Председатель ВР заявляет об отсутствии оснований для проведения внеочередных парламентских выборов. «Призрак досрочных выборов, наверное, живет исключительно в мыслях политологов и экспертов», – сказал А. Яценюк. По его словам, «ни один предвыборный штаб сегодня не в состоянии профинансировать выборы». «Если политические силы думают, что они достигнут определенной поддержки украинского народа на следующих досрочных выборах, они глубоко ошибаются», – подчеркнул он.

А. Яценюк также заверяет, что досрочных выборов не будет, даже если 150 депутатов от Партии регионов сложат свои мандаты. «Если они (члены фракции Партии регионов. – Ред.) сложат 150 мандатов, то их (выборов. – Ред.) точно не будет в силу того, что здесь распространяется прямая

конституционная норма – на одних и тех же основаниях ВР не может быть распущена на протяжении одного года».

Спикер парламента напомнил, что именно сложение 150 депутатами от НУ – НС и БЮТ своих мандатов послужило основанием для проведения досрочных выборов 2007 г. «Поэтому сложение мандатов – это идея, которая есть во многих политических силах, но ее нельзя реализовать на протяжении календарного года», – отметил А. Яценюк.

По его словам, сейчас даже нет оснований для того, чтобы говорить о проведении досрочных выборов в ВР. «Больше того – я не вижу ни необходимости, ни возможности вести переговоры о проведении досрочных выборов», – сказал он.

Перспективу внеочередных выборов не оставила без внимания и Премьер-министр Ю. Тимошенко. «Я не вижу правовых оснований даже думать о досрочных выборах», – заявила она. При этом ситуацию в парламенте, подтолкнувшую политиков к заявлениям относительно их возможности, глава правительства назвала искусственно созданной, обвинив в этом, правда, только ПР. «Партия регионов работает на дестабилизацию парламентской жизни. Дискуссия Партией регионов не ведется. Она им не нужна», – подчеркнула Ю. Тимошенко.

В то же время в ПР утверждают, что если выборы и состоятся, то только по вине парламентской коалиции. И несмотря на то, что лидер ПР заявил о скором проведении досрочных выборов, внутри самой фракции на эту тему говорят довольно осторожно. «К сожалению, обстоятельства складываются таким образом, что в случае необходимости мы пойдем на такой шаг», – сообщила народный депутат Е. Лукаш. «Мы всегда готовы к бою. Но мы не инициируем эти выборы. Я не настроен на внеочередные выборы», – сказал народный депутат Э. Павленко, добавив, что в ПР «никогда даже не обсуждался этот вопрос». По его мнению, «проведение досрочных выборов не выведет страну из сложившегося кризиса». В то же время Э. Павленко предположил, что в случае, если досрочные выборы все же состоятся, «ПР получит намного больше голосов избирателей, чем в 2006 г.».

Депутат Верховной Рады от Партии регионов И. Богословская также не исключает, что противостояние в Верховной Раде закончится роспуском парламента и новыми досрочными выборами: «Вариантов всего два: или будут досрочные выборы, или произойдет реформирование коалиции. Ведь сегодня абсолютно очевидно, что коалиция БЮТ и НУ – НС в том виде, в котором она есть, просто недееспособна. Большинство в 226 голосов, на грани одного голоса или развала, просто не может нормально функционировать. Поэтому я не исключаю вариант, когда без проведения досрочных выборов произойдет реформирование парламентского большинства».

Вместе с тем, как свидетельствуют данные социологических опросов, если бы выборы в парламент состоялись сейчас, коалиция НУ – НС и БЮТ получила бы 60 % депутатских мандатов. Такой результат позволит союзникам рассчитывать на 273 места в парламенте, 210 из которых достанутся представителям Блока Юлии Тимошенко.

Прогнозируется, что больше всего “перезагрузка” парламента ударит по Партии регионов, которая может потерять около 25 «парламентских штыков».

В самой партии неохотно комментируют обнародованные рейтинги. Депутат-“регионал” Н. Круглов заявил, что Партия регионов “готова к выборам всегда”. Его оппоненты из коалиции убеждают, что “регионалы” никогда на перевыборы не пойдут, а блокаду парламента и заявления о роспуске Верховной Рады пытаются использовать для переформатирования коалиции. “Это главная их цель – вернуться во власть, изменив формат коалиции, но у них это не выйдет”, – заверил представитель НУ – НС Т. Стецькив.

В свою очередь один из представителей БЮТ неофициально сообщил, что переформатирование коалиции в союз НУ – НС – Партия регионов может повлечь раскол в пропрезидентском блоке. “Он пройдет по линии “Народная самооборона”, “Українська правиця” – “Наша Украина” и более половины блока будут требовать сохранить коалицию с БЮТ”, – считает источник. По его словам, при нынешнем развитии событий (жесткое блокирование парламента) вопрос о перевыборах может быть поднят очень скоро.

Довольно оживленно вопрос о возможности проведения досрочных парламентских выборов комментируют и политологи. В частности, как заявил директор Института проблем управления им. Горшенина К. Бондаренко, он не видит «ни одной политической силы, которой были бы выгодны внеочередные выборы». На вопрос о том, захочет ли Премьер-министр, лидер БЮТ Ю. Тимошенко рисковать постом Премьер-министра и рисковать де-факто расколом коалиции для того, чтобы идти на эти выборы, К. Бондаренко сказал, что единственной возможной заинтересованной стороной мог бы быть БЮТ, «который существенно увеличил бы свое представительство в парламенте».

«В свою очередь, у Партии регионов отмечается падение рейтинга даже в Донецкой области и на Востоке», – заметил он, добавив, что в ПР, по его мнению, «нет монолитности и общего видения развития». Блок «Наша Украина – Народная самооборона», как считает К. Бондаренко, «потеряет еще больше (чем ПР), поскольку рейтинг Президента В. Ющенко и его политической силы уж никак не увеличился за последнее время».

Кроме того, он отметил, что возможные перевыборы зависят исключительно от мнения и воли Президента Украины, «как показал прошлый год, когда на полностью пустом месте по надуманным поводам происходят перевыборы».

«Тут нужна только воля Президента. У нас закон подгоняют под желание Президента, то есть, если Президент захочет распустить парламент, то его уже ничто не остановит», – уверен К. Бондаренко.

Возможным механизмом для проведения внеочередных парламентских выборов политолог назвал блокирование трибуны парламента в течение 30 дней.

«У Президента есть много интересных юристов, таких как М. Ставнийчук (представитель Президента в КСУ и в ЦИК) и другие, – заметил К. Бондаренко, – которые могут найти повод для проведения внеочередных парламентских выборов».

В. Фесенко (председатель правления Центра прикладных политических исследований «Пента») отметил, что „в нынешней редакции Конституции Украины нет нормы о самороспуске парламента. Потому такое постановление – это политический документ, нестандартный шаг, которым В. Литвин хочет заставить депутатов, в частности, из оппозиции, самоопределиться – или они действительно готовы работать в Верховной Раде, или готовы на политическое самоубийство. Это попытка вывести Верховную Раду из нынешней тупиковой ситуации».

Формально нет ни правовых оснований, ни политического интереса в прекращении полномочий парламента. Но нынешнее развитие событий в Верховной Раде действительно может привести к возможности выборов. Хотя объективно в них не заинтересована ни одна из ведущих парламентских сил.

«Что касается досрочных выборов, то пока что эта идея используется как элемент политического давления, причем как коалицией, так и оппозицией», – отметил политолог.

О. Доний (председатель Центра исследований политических ценностей «АКСИА») считает, что «перевыборы Верховной Рады вероятны не в данный момент, а в случае успешной реализации следующего плана: референдум по Конституции, новая Конституция с усилением президентских полномочий; а тогда уже новый парламента и новый премьер и правительство, которых фактически непосредственно будет назначать и контролировать Президент».

В. Карасев (директор Института глобальных стратегий) прогнозирует, что „досрочные выборы Украине не угрожают. И дело здесь не только в отсутствии безукоризненных правовых оснований (при нынешней разбалансированной правовой системе их можно найти), а в том, что основным бенефициаром досрочных парламентских выборов будет БЮТ и сама Ю. Тимошенко. Ни Партия регионов, ни, тем более, НУ – НС на сегодня не готовы к серьезной электоральной конкуренции с Ю. Тимошенко.

Разговор может вестись не о досрочных выборах, а о досрочном переконфигурировании политических сил в парламенте как на уровне кадровой, так и на уровне коалиционной композиции. Скорее всего, речь идет о новой коалиции, в новом формате и соответственно о новом расписании политических сил на уровне парламента и Кабинета Министров».

Директор киевского Центра политических исследований и конфликтологии М. Погребинский считает, что сейчас досрочных выборов на самом деле никто не хочет, и никто в них не заинтересован. Меньше всего заинтересованы в них сейчас Ю. Тимошенко и Партия регионов. Президент в этом случае ничего не теряет... Дойдя до какой-то точки, они договорятся и начнут работать, но все равно не будет стабильной работы, ведь в любой момент есть угроза дестабилизации. Я не вижу причин и интереса для того, чтобы состоялись досрочные выборы».

„Думаю, что эта Верховная Рада до конца своего срока не доживет, – прогнозирует В. Корнилов, директор Украинского филиала Института стран СНГ. – В любом случае нас ждут досрочные выборы. Вопрос только в этом

году или в следующем. Я не исключаю, что нас ждут досрочные выборы не только парламента, но и Президента. Вероятность этого очень высока.

Дело не в том, соберутся ли депутаты на этой неделе или на следующей. Дело в том, что тот политический кризис, в который вступила Украина в 2004 г., с каждым годом усугубляется. И не в коем случае не разрешается. Соответственно, мы обречены на то, что досрочные выборы будут”.

Большинство обозревателей СМИ констатируют, что, похоже, все понимают, что еще одни досрочные выборы ни к чему не приведут. Более того, в наиболее проигрышной позиции находится пропрезидентская сила, которая расколется еще на старте кампании. Примерно известен и сценарий поведения БЮТ в данных условиях: проведение внеочередной президентской кампании. Смысл происходящего, по мнению обозревателя интернет-издания «Версии», заключается в следующем: происходит обострение ситуации для реформирования нынешней коалиции со всеми вытекающими последствиями – отставка Ю. Тимошенко, формирование нового правительства ПР и «Нашей Украиной», замена А. Яценюка на И. Плюща. «Подобный сценарий развития событий в настоящее время устраивает двух игроков, которые неестественным путем вынуждены объединиться против третьего. Третьим лишним, конечно же, является Юлия Владимировна. Ну а призрак досрочных выборов является лучшим стимулятором для реформирования большинства», – отмечает издание.

В целом же политики и эксперты сходятся во мнении, что в парламенте шестого созыва нет рабочего настроения. А поэтому заявления представителей оппозиции, в частности А. Герман, о том, что Партия регионов будет инициировать досрочные президентские и парламентские выборы, имеют под собой довольно веские основания.

I. Вишневська, наук. співроб.

Украина – НАТО: развитие отношений и подводные камни

Европейская и евроатлантическая интеграция Украины законодательно определены приоритетом в обеспечении безопасности Украинского государства. Обретение полноправного членства Украины в НАТО прописано в Законе «Об основах национальной безопасности», принятом еще в 2003 г. В Военной доктрине Украины также указано, что «вступление в НАТО как основу общеевропейской системы безопасности ... принадлежит к наиболее важным приоритетам как внешней, так и внутренней политики». Сегодня Украина вплотную приблизилась к возможности сделать конкретный шаг для реализации указанной цели. Письмо к Генеральному секретарю НАТО Яапу де Хооп Схефферу, подписанное Президентом, Премьер-министром и Председателем Верховной Рады Украины, стало официальной заявкой

Украинского государства на присоединение к Плану действий относительно членства в НАТО, которая будет рассмотрена на апрельском саммите НАТО в Бухаресте.

За последние годы Украина сделала значительные шаги по пути евроатлантической интеграции. С 2004 г. отношения Украины с НАТО развиваются в рамках интенсифицированного диалога. По итогам 2007 г. результаты сотрудничества были признаны как очень содержательные и эффективные, а его уровень и качество, как отмечалось в итоговом документе, должны быть примером для других партнеров НАТО. На сегодня Украина является единственным государством-партнером, которое принимает участие во всех четырех операциях Альянса (в составе международных сил КФОР в Косово, Тренировочной миссии НАТО в Ираке, Международных сил содействия безопасности в Исламской Республике Афганистан, антитеррористической операции на Средиземном море «Активные усилия»). Как подчеркнул Генеральный секретарь НАТО Яап де Хооп Схеффер на недавней встрече министров обороны стран Североатлантического альянса в Вильнюсе, НАТО высоко ценит участие Украины в этих операциях и надеется на продолжение и увеличение такого участия в будущем. Это может выразиться во включении украинских подразделений в состав сил быстрого реагирования (СБР) НАТО. Нынче такая возможность изучается Альянсом. Об этом недавно сообщил председатель военного комитета НАТО генерал Р. Эно, находясь с рабочим визитом в Киеве. По его словам, после рижского саммита Альянса в ноябре 2006 г. Украина стала первой страной не членом НАТО, предложившей свое участие в СБР. «Мы очень заинтересованы в том, чтобы наши украинские партнеры работали вместе с нами, – отметил Р. Эно. – Украинские подразделения мобильны и профессиональны. Они преданы делу и выполняют задания с гордостью», – подчеркнул он. По словам эксперта Центра исследований армии, конверсии и разоружения М. Самуся, Украина представляет интерес для СБР прежде всего благодаря своим возможностям в сфере транспортной авиации. «У нас также есть неплохие аэромобильные войска и корабли. Например, те, которые принимают участие в операции НАТО «Активные усилия».

Что касается подготовки подразделений вооруженных сил к общим действиям с войсками НАТО, то руководство Альянса также высоко их оценивает. Так, во время проведения VIII Международной недели НАТО в Национальной академии обороны Украины в Киеве председатель военного комитета НАТО генерал Р. Эно выразил удовлетворение оборонительной реформой, проведенной Украиной, и обеспечением «очень высокого уровня взаимодействия с НАТО, а также успехами, достигнутыми по другим направлениям работы, в частности, относительно модернизации вооруженных сил». Как утверждает экс-министр обороны А. Гриценко, за время его руководства данным ведомством в 2005–2007 гг., Вооруженные силы Украины достигли совместимости со стандартами НАТО в проведении командно-штабных процедур, подготовке кадров, системе управления. По его словам, ПДЧ для украинской армии был разработан еще в 2005 г. и с марта 2006 г. он

фактически воплощается в жизнь. «Если бы в НАТО принимали не страну, а армию, мы были бы уже там», – заявляет А. Гриценко. Его преемник – новый министр обороны Ю. Ехануров обещает не только продолжить, но и углубить реформы вооруженных сил, для чего правительство Украины планирует пересмотреть бюджет в сторону увеличения затрат на военные цели. Кроме того, по словам Ю. Еханурова, украинская армия готовится до конца 2010 г. полностью перейти на формирование войск на профессиональной основе. Об этом министр заверил своих натовских коллег в Вильнюсе во время заседания Комиссии “Украина – НАТО”. Члены Альянса в свою очередь заверили, что и в дальнейшем будут поддерживать Украину в осуществлении реформ в оборонном секторе, направленных на дальнейшую интеграцию в евроатлантическое содружество.

По словам представителей Международного секретариата НАТО **Дж. Катсирдакиса** и **Б. Остин**, Украина среди других партнеров НАТО является примером в системном реформировании сектора безопасности на демократических принципах. Это будет отмечено на саммите НАТО, который состоится в Бухаресте в начале апреля этого года, пообещали натовские чиновники.

Для Украины Бухарестский саммит очень важен, поскольку от его решения будут зависеть и дальнейшие перспективы евроатлантической интеграции Украины. Как отмечают и эксперты, и политики, исходя из уровня сотрудничества с НАТО в сфере безопасности и обороны, можно утверждать, что Украина готова к новому формату развития отношений. По мнению министра иностранных дел В. Огрызко, высказанному на второй Международной конференции «Новая Украина в новой Европе», Украина переросла существующий уровень сотрудничества с НАТО и требует скорейшего присоединения к ПДЧ. Председатель парламентского Комитета национальной безопасности и обороны А. Гриценко даже считает, что сегодня Украина намного больше готова ко вступлению в НАТО, чем те страны, которые присоединились к ПДЧ в 1999 г. И готова пройти этот путь намного быстрее, чем Албания и Македония (девять лет) или Хорватия (шесть лет).

Что же даст Украине выполнение Плана действий по членству в НАТО? По словам министра обороны Ю. Еханурова, «присоединение к Плану действий – это шаг во имя будущего, и дивиденды от этого получают следующие поколения. ПДЧ – логичное продолжение консолидированного диалога с НАТО по вопросам приобретения членства, который мы ведем уже три года. План действий относительно членства – это стимул для реформирования политических институтов государства, развития экономики, социальной отрасли и сферы безопасности и обороны», – подчеркнул министр. Кроме того, это возможность ввести беспристрастный контроль над действиями украинской власти, поскольку предусмотренные Планом процедуры будут вынуждать власть отчитываться перед народом и перед партнерами о результатах своей деятельности, отмечает А. Гриценко. По словам украинских политиков, ПДЧ позволит эффективно завершить начатые реформы в первую очередь в политической, экономической и социальной сферах. Эти реформы, отмечает

В. Огрызко, составляют около 90 % Плана и только около 10 % предусмотренных действий касаются вопросов безопасности. Выполнение ПДЧ, как утверждает Ю. Ехануров, приведет к повышению стандартов жизни для украинцев во всех сферах. Вместе с тем главные положительные перспективы касаются реформирования оборонного сектора и сектора безопасности в целом. «В первую очередь, это даст возможность утвердить профессионализм в личном составе нашего оборонного сектора», – отмечает министр обороны.

В свою очередь западные эксперты также считают, что выполнение ПДЧ будет полезным для Украины, сообщает *«Голос Америки»*. По словам профессора университета имени Джорджа Вашингтона **Т. Кузё**, который в свое время возглавлял информационное представительство НАТО в Украине: «Политические, экономические реформы и реформы в области безопасности, которые предполагаются планом, пойдут лишь на пользу Украине. В конце концов, как и в каждой стране, которая прошла по этому пути». С ним соглашается руководитель Проекта переходных демократий и советник кандидата в президенты США Джона МакКейна **Б. Джексон**: «Если Украина решит не становиться членом НАТО, не будет ли для Украины лучше иметь современные войска? Если же Киев захочет быть членом НАТО, не будет ли лучше для Украины быть модернизированной страной? В обоих случаях это делает Украину более сильным государством, чтобы она не решила».

Украинские эксперты отмечают, что, как и любой процесс, присоединение к ПДЧ будет иметь как положительные, так и отрицательные последствия для страны. При этом, как свидетельствуют данные результатов опроса ведущих политических экспертов и научных работников, проведенного Центром «Соціовимір» при участии Института внешней политики Дипломатической академии Украины при МИД Украины, положительных последствий ПДЧ для Украины будет больше, чем отрицательных. Так, среди положительных последствий 60 % опрошенных экспертов назвали получение надежных гарантий безопасности, 53,4 % – увеличение диапазона возможностей для внешнеполитического маневрирования. 50 % экспертов считают, что выполнение норм, содержащихся в ПДЧ, будет способствовать росту качества организации государственной и общественной жизни, а также увеличивает дееспособность Украины на международной арене и ее международный авторитет. По мнению 43,3 % опрошенных, выполнение норм ПДЧ увеличит боеспособность Вооруженных сил Украины.

Среди негативных последствий присоединения к ПДЧ 10 % экспертов назвали увеличение государственных затрат на оборону, 13,3 % – уменьшение ориентации на собственные силы в вопросе гарантирования безопасности. 50 % опрошенных экспертов основным негативным последствием выделили ухудшение отношений с Россией. В первую очередь это коснется вопросов военно-технического сотрудничества, поставок энергоносителей. Как пишет интернет-издание «Власти.net», среди действий российской стороны в ответ на более выраженную ориентацию Украины на членство в НАТО могут быть следующие: свертывание различных элементов и программ военно-

технического сотрудничества; ускорение повышения цен на газ для Украины, в том числе за счет сокращения и прекращения поставок газа среднеазиатского происхождения; введение ограничений экономического характера, которые, вероятно, будут иметь избирательный характер и применяться в отношении отдельных фирм и компаний; усиление поддержки и внимания к деятельности украинских организаций, ориентированных на защиту русского языка и православия. Кроме того, очевидно, что негативные последствия от ухудшения отношений с Россией Украина прочувствует на себе гораздо раньше, чем положительный эффект от присоединения к ПДЧ.

Реакция России на появление письма украинских руководителей к Генеральному секретарю НАТО с просьбой рассмотреть вопрос о присоединении Украины к ПДЧ на апрельском саммите в Бухаресте была очень резкой. Российский МИД заявил, что возможная интеграция Украины в НАТО серьезно осложнит многоплановые российско-украинские отношения. Приближение НАТО к российским границам вызовет адекватные действия со стороны России – от введения визового режима до возможного перенацеливания ракет дальнего действия на Украину в случае размещения на ее территории военных баз НАТО, о чем заявил российский Президент В. Путин во время встречи с главой Украинского государства. По его словам, Россия признает суверенное право Украины на вхождение в те или иные международные структуры, однако будет модифицировать свою политику в зависимости от этого, поскольку считает, что расширение НАТО может обусловить серьезные военно-политические сдвиги, которые неминуемо отразятся на интересах РФ.

В свою очередь Украина заявляет, что ее курс на евроатлантическую интеграцию не является альтернативой развитию отношений из РФ. Украина рассматривает этот процесс как распространение на юг и восток зоны стабильности и безопасности в Европе. Украина подтверждает готовность к диалогу по всем вопросам, включая свое участие в деятельности международных систем безопасности, со всеми своими партнерами, и прежде всего с Российской Федерацией. Что же касается опасений России по поводу возможного размещения на территории Украины военных баз НАТО, то Президент Украины В. Ющенко во время своего пребывания в России заверил, что это запрещено украинской Конституцией и в дальнейшем эта норма Основного закона будет строго исполняться. Украинский Президент уверен, что все проблемные вопросы двусторонних отношений можно решить путем проведения переговоров, которые приведут к взаимопониманию, в том числе и по вопросу евроатлантической интеграции Украины. Недавняя встреча Президентов Украины и России, по словам В. Путина, помогла сторонам лучше понять друг друга, однако позиция РФ относительно приближения НАТО к ее границам остается неизменной.

Следует отметить, что реакция и мнение России по вопросу продвижения Украины к членству в НАТО могут иметь косвенное влияние на решение Бухарестского саммита вопреки заявлениям Генсека НАТО Яапа де Хооп Схеффера, поскольку европейские страны, такие как Германия и Франция,

склонны учитывать позицию РФ. Как отмечает британская **Financial Times**, с экономическим взлетом России на гребне нефтяных прибылей и усилением ее политической агрессивности, многие в Европе считают рискованной поддержку Украины в этом ее устремлении. Обращает на себя внимание стремление Соединенных Штатов, активно лоббирующих скорейшее присоединение Украины к ПДЧ, нейтрализовать возможность российского влияния. Так, госсекретарь США К. Райс обратилась к руководству НАТО с предложением не приглашать Россию на предстоящий саммит Альянса в Бухаресте в связи с ее «гипотетическими угрозами в сторону Украины».

Как сообщают СМИ, Администрация США прикладывает максимум усилий для обеспечения положительного решения по украинскому вопросу на апрельском саммите. Сегодня представители США активно убеждают своих союзников по НАТО в необходимости присоединения нашей страны к ПДЧ и выгоды такого шага для Европы и мира. В частности, бывший посол США в Украине С. Пайфер в газете *International Herald Tribune* пишет: «Приглашение Украины к участию в ПДЧ на саммите в Бухаресте... поспособствовало бы укреплению безопасности и стабильности в Европе... Никакие аргументы «против» не выдерживают критики... Украина сделала столько же продвижения в сфере демократических, экономических и военных реформ, сколько сделали Румыния, Болгария, Словакия и Албания, когда они были включены в ПДЧ в 1999 г.... Киев продемонстрировал, что у него значительные военные возможности и что у него политическая воля, необходимая для их применения... Украина была бы важным контрибутором в дело евроатлантической безопасности». Сенат США даже принял специальную резолюцию в поддержку присоединения Украины и Грузии к Плану действий по членству в НАТО. Встречи Госсекретаря США К. Райс с Президентом Украины в Давосе и специальный однодневный визит в Украину также направлены на демонстрацию такой поддержки. Кроме того, не исключено, что во время своих последних визитов по Европе К. Райс затрагивала тему присоединения Украины к ПДЧ в разговорах с европейскими чиновниками.

Как известно, на сегодня страны Альянса не имеют консолидированного мнения по украинскому вопросу. Однозначно о поддержке Украины на апрельском саммите заявили США и новые члены Альянса – Польша, Литва и Румыния. Тем временем такие страны как Франция и Германия считают, что приглашение Украины к ПДЧ преждевременно: «...надо дать больше времени, чтобы Украина выполнила свою работу. Поспешность не будет полезной», – заявил Государственный секретарь Франции по европейским делам Ж.-П. Жуйе. Кроме того, он сообщил, что Франция не поддержит заявку Украины на апрельском саммите НАТО. По мнению представителя Франции, для получения положительного ответа в вопросе присоединения страны к ПДЧ должен быть консенсус внутри самой Украины.

Поскольку все решения в Альянсе принимаются консенсусом, а каждая страна имеет право вето, заявление Госсекретаря Франции практически не оставляет надежд на принятие положительного решения по украинскому вопросу. В связи с этим 19 февраля Президент Украины срочно вылетел во

Францию для встречи со своим коллегой Н. Саркози. По словам В. Ющенко, переговоры были продуктивными, полезными и соответствующими интересам Украины. Говоря о евроатлантических устремлениях Украины, Президент отметил, что нашел «полное понимание в этом вопросе». Однако удалось ли ему убедить французского президента изменить позицию, высказанную Госсекретарем Франции Ж.-П. Жуйе, остается сомнительным. Как отметил В. Ющенко, «Президент Франции остался на прекрасной позиции», главное, что Франция согласилась с тем, что исключительным правом Украины является формирование основ и этапов своей национальной политики. Судя со слов главы украинского государства, он собирается провести консультации с главами европейских стран, чтобы заручиться их поддержкой для получения позитивного решения на апрельском саммите НАТО. В частности, В. Ющенко подчеркнул, что «это – одно из заданий тех европейских консультаций, которые я провожу».

Вместе с тем эксперты склонны сомневаться в том, что в столь сжатые сроки украинскому Президенту удастся склонить на свою сторону представителей Евросоюза. В частности, европейские эксперты отмечают значительное похолодание отношений ЕС к Украине. По крайней мере, такое настроение царило на недавней конференции по вопросам энергетики, организованной Французским институтом международной политики. Как отметила эксперт института С. Нес, если раньше Европа оказывала поддержку Украине в разрешении часто возникающих газовых конфликтов с Россией, то в настоящее время ЕС не имеет такого желания. По словам эксперта, нынче в Брюсселе ситуацию оценивают по-другому. «Два года тому назад здесь считали, что Украина однозначно является жертвой, а Россия проводила агрессивную стратегию. Сегодня все говорят, что Украина неверно ведет себя», – отметила С. Нес. Таким образом, можно констатировать, что, в значительной мере, Москва добилась поставленной цели: европейский прагматизм, обеспокоенный бесперебойными поставками энергоносителей, делает российские аргументы в диалоге с Украиной более убедительными, предпочтительными. Подобное настроение может быть доминирующим и при рассмотрении вопроса на Бухарестском саммите.

Кроме того, эксперты сомневаются также и в способности США изменить позицию Франции и Германии, учитывая последние разногласия между США и европейскими странами в вопросе проведения афганской миссии и в целом назревших проблем реформирования НАТО.

Следует отметить, что внутри самого блока усилились противоречия, и последние разногласия между странами-членами относительно необходимости увеличения контингента военных в Афганистане дали повод журналистам говорить о том, что НАТО находится на грани развала. В связи с этим встал вопрос о возможности проведения единой военно-политической линии и целесообразности дальнейшего расширения этой организации. Как известно Франция считает, что чем больше будет расширяться НАТО, тем менее эффективной будет эта организация в военном отношении. Даже сейчас новые члены НАТО недостаточно выделяют средства на военные потребности.

Существующая попытка трансформировать НАТО как военный альянс во что-то наподобие политического и демократического клуба, не отвечает видению Франции. Париж считает, что НАТО должно быть военным альянсом с настоящими военными возможностями. Поскольку чем больше расширяется НАТО, тем менее эффективным оно становится. Так объясняет позицию страны руководитель программы *Russie/NEI.Visions* во Французском институте международных отношений Т. Гомар. По его словам, Франция считает, что будущее НАТО связано не с расширением Альянса, а с увеличением его возможностей и стабилизацией ситуации в Афганистане. И в Бухаресте главным вопросом будет не расширение НАТО, а проблема обеспечения безопасности в Афганистане. Вряд ли в течение ближайших двух лет будет затрагиваться вопрос расширения Альянса. А чтобы НАТО сохранилось в будущем, на это должны быть сориентированы все политические и военные ресурсы, отметил французский эксперт.

Однако представители США утверждают, что поскольку присоединение к Плану действий относительно членства не является непосредственным расширением Североатлантического блока и, кроме того, не влечет за собой обязательного членства в НАТО, вероятность положительного решения по вопросу предоставления ПДЧ все же есть. Однако, по мнению начальника оборонного колледжа НАТО генерал-лейтенанта М. Ванкейсбилка, усиление сотрудничества между Украиной и НАТО будет приветствоваться, но решение о присоединении к ПДЧ политическое и трудно сейчас прогнозировать, каким оно будет.

Следует также отметить, что, по мнению экспертов, на решение апрельского саммита также повлияет и внутривнутриполитическая ситуация в Украине. Длительное жесткое противостояние в Верховной Раде, установившееся после написания письма-заявки на присоединение к ПДЧ, приведшее к очередному кризису, демонстрирует мировому сообществу, насколько глубокий раскол существует в украинском истеблишменте и обществе по вопросу перспектив евроатлантической интеграции. А по словам Генсека Яапа де Хооп Схеффера, именно это является главным препятствием для членства Украины в Альянсе. По словам посла Словакии У. Руснака, в настоящий момент любое решение украинского руководства после “письма трех” будет влиять на решение саммита. «Решение, которое будет принято в Бухаресте, будет оптимальным образом отображать состояние дел, которые будут в конце марта – в начале апреля этого года». А потому настоятельно рекомендует украинской власти скорейшим образом разрешить возникшие проблемы.

Эксперты отмечают, что вопрос евроатлантической интеграции Украины является заложником внутренней борьбы политических сил и амбиций отдельных политиков. На это же обращает внимание и **посол Германии Р. Шеферс**. По его словам, тема НАТО – средство политической борьбы для украинских властей. На самом деле в спорах по НАТО мало сути, а больше разговоров, при этом прилагается много усилий, чтобы акцентировать

внимание на различиях. Он также отмечает, что в обычное время позиция украинских властей по НАТО более уравновешенна.

Об этом свидетельствует и позиция Партии регионов, отношение которой к НАТО меняется в зависимости от того, при власти или в оппозиции пребывают ее представители. Как отмечает украинский политолог В. Карасев, тему НАТО ПР использует как элемент работы с электоратом, поскольку число противников вступления Украины в НАТО составляет более половины населения страны. Однако, по мнению К. Бондаренко, в нынешней ситуации, блокируя работу ВР, Партия регионов не столько «работает на публику», сколько используют эту тему, для того чтобы в её тени вести переговоры относительно кадровых предпочтений, в том числе и по кандидатуре своего Генерального прокурора, – говорит эксперт. – Это очень похоже на крымские события двухлетней давности, когда по всей АРК шли антинатовские митинги, и их внезапное прекращение странным образом совпало с созданием антикризисной коалиции».

Вместе с тем, по мнению отдельных экспертов, единства позиции по вопросу присоединения к ПДЧ нет не только в украинском политикуме, но даже и среди высшего руководства страны, подписавшего письмо к Генсеку НАТО, несмотря на официальные заверения представителей власти. Некоторые политологи считают, что написание данного письма стало элементом борьбы внутри властной команды. Так, заместитель директора Агентства моделирования ситуаций А. Голобуцкий отмечает, что активность В. Ющенко, форсировавшего общение с Альянсом, объясняется его последовательной позицией в вопросе атлантической интеграции. Однако внезапность появления письма, спровоцировавшего парламентский кризис, точно перед важными для Кабмина голосованиями, вызывает некоторые вопросы. В частности, по мнению А. Голобуцкого, «последствия были очевидны. Мало кто сомневался, что оппозиция спокойно его проглотит. И появление письма поставило под угрозу Программу правительства, кадровые назначения, каблиновские законодательные инициативы», – убеждён А. Голобуцкий. По его мнению, у Президента была возможность повременить с подписанием этого документа, что заставляет усомниться в отсутствии злого умысла со стороны Секретариата по отношению к Премьеру.

Вместе с тем Ю. Тимошенко не является «жертвой» данной ситуации. В своих президентских устремлениях ей необходимо было заручиться поддержкой не столько Москвы, сколько Брюсселя, а потому не подписать письма она не могла, иначе ее бы не поняли на Западе, считает директор Института глобальных стратегий В. Карасёв. С другой стороны, открытая поддержка вопроса сближения с НАТО не является выигрышной с точки зрения борьбы за электорат. Поэтому окончательное «да» НАТО Ю. Тимошенко постарается не говорить как можно дольше, убежден эксперт. Этим объясняются и брюссельские заявления Ю. Тимошенко, которые фактически сводились к нейтрализации «письма трех» и требования отложенного и народного членства в НАТО, подчеркнул руководитель социологической службы «Украинский барометр» В. Небоженко.

Такая ситуация не может остаться незамеченой в Европе. Именно внутривосточная борьба и является главным препятствием на пути не только евроатлантической, но и европейской интеграции нашей страны. Политическая неразбериха и перманентно возникающие кризисы делают Украину государством непоследовательным, слабопрогнозируемым и следовательно – ненадежным. Поэтому в ближайшее время европейские организации скорее всего будут продолжать политику поощрительного выжидания, однако вряд ли решатся на какие-либо конкретные шаги в интеграционном направлении. Говорить о реальных шагах по интеграции в НАТО и присоединении Украины к ПДЧ, по-видимому, можно будет только после президентских выборов, когда появится время неконъюнктурно действовать и думать о национальных интересах государства.

А. Потіха, наук. співроб.

Формування земельного ринку в Україні: проблеми, перспективи

Земельне питання залишається наріжним каменем подальшого розвитку України. Для українського народу тема є особливо актуальною. Земельна реформа, яка проводилась на початку незалежності, не була завершена, і нині у сфері земельних відносин існує дуже багато проблем. Зокрема, залишається відкритим питання збереження за селянами найціннішого скарбу – землі, запобігання процесу скуповування землі за безцінь з метою спекуляції тощо.

Президент В. Ющенко виступає за перегляд відносин на ринку землі. Про це він заявив на зустрічі «Бізнес і влада – партнери». «Ми настільки політизували цю тему, що за останні п'ять років запустили найбільш тіньовий процес в економіці. Коли я проводив нараду стосовно доступного житла, то з жахом дивився на долю сільгоспугідь. У нас десятки тисяч сільгоспугідь втрачені в Київській області, а ми вдаємо, що у нас діє мораторій», – підкреслив В. Ющенко.

Він заявив, що ніякого мораторію не дотримуються спритні ділки. «Декілька феодалів у кожному районі скоюють свої махінації», – зазначив Президент.

Як відзначають експерти, В. Ющенко виявив зацікавленість у максимально прозорому механізмі реформування земельних відносин. І з цією метою він ініціював зустріч із керівниками парламентської фракції і, зокрема, В. Литвином – політиком, який послідовно відстоює головну тезу: поки український хлібороб не буде захищений від шахрайства цілим пакетом законів, відмовлятися від мораторію на продаж земель не можна за жодних обставин. На початку зустрічі В. Ющенко висловив сподівання, що в принципово важливих питаннях фракція Блоку Литвина й надалі демонструватиме державницький підхід до вирішення складних суспільно-політичних і соціально-економічних проблем.

Під час зустрічі обговорювалася тема законодавчих ініціатив фракції щодо земельного законодавства. Глава держави поділяє стурбованість Блоку Литвина долею українського селянства, зокрема щодо недопущення скуповування земель вітчизняними та іноземними магнатами. Водночас Президент України відзначив, що подальша консервація існуючої ситуації на ринку землі призводить лише до її загострення. «Законодавча неунормованість цієї сфери активно використовується тіншовими ділками для обезземелення селян, які в результаті залишаються без своїх законних земельних паїв», – наголосив Президент України.

В. Ющенко звернувся до фракції Блоку Литвина з пропозицією активно включитися в розробку та прийняття законів, від яких залежить запровадження цивілізованого ринку землі та початок повномасштабної аграрної реформи. «Внесок у розв'язання цієї проблеми фракції може бути особливо вагомим з огляду на наявність у її складі авторитетних фахівців у питаннях земельних відносин та аграрної політики», – зауважив В. Ющенко.

Як відомо, земля сільськогосподарського призначення в нашій державі поки що не продається. За інформацією ЗМІ, на початок 2008 р. оформлено й видано 6,1 млн держактів на право власності на землю взамін сертифікатів, яких було вручено на 10,5 % більше. Реально в Україні є близько 7 млн осіб, які очікують на те, щоб стати власниками розпайованої землі. Площа земельного паю різна, залежно від регіону. У Західній Україні на пай припадало іноді й по кілька соток, тоді як на півночі і в центрі – навіть по 4–6 га.

При цьому варто враховувати, що право власності передбачає не лише володіння майном, а й можливість ним розпоряджатися. Сьогодні селянин ніби й має земельний пай: його виділено в натурі, видано відповідний документ на володіння, який називається державним актом, однак розпорядитися своєю землею він може лише двома способами. Перший – обробити землю самому, другий – віддати пай в оренду. Іноді земля просто не обробляється. Продати комусь свою земельну ділянку, заставити її у банку під кредит чи обміняти неможна.

За словами експертів, сьогодні в Україні відсутній ринок землі. Нині вже 23 % українців померли, не дочекавшись того дня, коли б їм дозволили вільно розпорядитись своїм паєм. Україну визнано державою з ринковою економікою, але доступними для ринку в цій державі є лише 2,5 % земель. Це передусім ділянки, передані в приватну власність для будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських споруд, ведення особистого селянського господарства. Це також земля, відведена під гаражі і дачі. Такі ділянки одержали 12 млн чоловік, і їм вже видано 4,7 млн держактів на право власності на землю. Окрім того, фізичним та юридичним особам було продано 37 тис. ділянок несільськогосподарського призначення – вони розміщені під господарськими об'єктами, це також ділянки, придбані для житлового будівництва.

Разом з тим мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення закінчився 1 січня 2008 р. На думку начальника управління ринку земель та оціночної діяльності Держземагентства України С. Горбатовича,

мораторій може бути знятий за умови прийняття деяких законів. Закон «Про ринок земель», внесений ще в 2004 р., було прийнято у першому читанні, але до другого він не може дійти вже четвертий рік. Окрім нього, необхідно прийняти Закони «Про Державний земельний кадастр», «Про обіг земель сільськогосподарського призначення», «Про проведення земельних аукціонів» та, можливо, деякі інші.

За інформацією ЗМІ, експерти земельного ринку звернулись до Верховної Ради з проханням не подовжувати мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення. На їхню думку, подовження мораторію призведе до того, що Україна буде поділена на кілька мегакорпорацій. Цей процес набуває сили: потужні інвестори щорічно збільшують площі земель, які поки що орендують у селян, на 10–15 тис. паїв. При цьому, за деякими підрахунками, за останні 4–5 років реальний розмір орендної плати за користування паєм зменшився у 2,5 рази.

Експерти відзначають, що проектами законів, що дадуть «зелену вулицю» ринку, передбачаються певні обмеження. Зокрема, після її придбання земельна ділянка сільськогосподарського призначення протягом десяти років не може змінювати свого цільового призначення. З метою унеможливлення спекулятивних операцій на ринку землі протягом п'яти років має бути заборонено перепродаж придбаної ділянки. Якщо ж без цього власник не може обійтись, різницю між курсами купівлі й продажу він має віддати державі. Чим раніше після придбання ділянки господар її продасть, тим більше доведеться віддати: через рік держмити становитиме 90 % від різниці «курсу», через два – 80 % і так далі. Обговорюється перспектива обмеження продажу землі «в одні руки». Максимальний розмір ділянки, на думку експертів, залежатиме від регіону, але як базова – найчастіше називається стогектарна площа. У випадках її укрупнення розглядається перспектива прогресивного оподаткування.

Звичайно, 100 га – замалі площі для здійснення крупнотоварного виробництва, але цю проблему автори законопроектів пропонують розв'язати іншим способом. Виокремлюються претенденти, які матимуть пріоритетне право на придбання ділянок сільськогосподарського призначення. В одних пропозиціях вони поділені на п'ять, в інших – на сім категорій, але більшість експертів схиляється до «трирівневого» варіанта. Той, хто пропонуватиме консолідоване використання землі (тобто, придбавши 100 га, візьме ще кілька тисяч гектарів біля цієї ділянки в оренду або домовиться про спільний обробіток з іншими власниками), матиме переваги над іншими претендентами. Але над ним матимуть переваги держава та чинний орендар ділянки, що продається. Отож, у більш вигіднішому становищі опиняються корпорації, що мають в оренді десятки й сотні тисяч земельних паїв. Найгірше буде, за словами експертів, коли до закону потрапить норма, згідно з якою переважне право на придбання земельної ділянки сільськогосподарського призначення надаватиметься громадянам, які проживають на цій території. Тоді ділянку взагалі неможливо буде продати.

Експерти переймаються питанням, чи врахує Верховна Рада їхню думку із земельних відносин, чи погодиться з їхньою позицією? Проте вони не

сумніваються в тому, що процес, який триває, має розвиватися по висхідній. Після вступу в дію з 1 січня 2002 р. Земельного кодексу України, аби він повноцінно запрацював, було прийнято 29 законів, 27 постанов Кабінету Міністрів, 33 відомчих нормативних акти, що стосувались формування земельних взаємовідносин. Та за цей час сільськогосподарське виробництво в Україні ще більше відстало від передових світових тенденцій.

Уперше зібравшись цього року на пленарне засідання, 15 січня парламент розглянув шість проектів законів та близько двох десятків проектів постанов.

Головною темою дня все ж стала земельна. Бути землі товаром чи не бути. Законом про держбюджет-2008 цю гостроту ніби тимчасово приглушено, адже мораторій ще продовжено – до прийняття кількох «земельних» законів. Але якщо врахувати, що через декілька місяців у цей бюджетний закон уряд вноситиме корективи, то не можна бути впевненим у тому, що й ті пункти документа, що стосуються заборони на торгівлю землею, не буде відкореговано.

За словами експертів, проблему не знято, її загнано вглиб. Про це, зокрема, і йшлося на засіданні Верховної Ради під час розгляду кількох альтернативних законопроектів під спільною назвою «Про внесення змін до пунктів 14 і 15 розділу Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України (щодо продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення)».

На засіданні парламенту обговорили два із кількох запропонованих законопроекти: від представників фракцій КПУ та Блоку Литвина (ще два з різних причин авторами відкликано). Розглянуті законопроекти в основному відрізняються термінами, на які пропонувалося продовжити мораторій: у комуністів – до 1 січня 2011 р., у «литвинівців» – до 1 січня 2010 р. У виступах багато говорилося про роль землі – і як годувальниці народу, і як можливого інструменту іпотеки та економічного рушія для селянства. Усі політичні сили, представлені в парламенті, сходилися в одному – для введення ринку землі в Україні сьогодні немає достатнього законодавчого поля. А далі – кожен висловлював своє бачення вирішення проблеми. Найкатегоричніші комуністи. Вони запевняли, що торгувати землею сільськогосподарського призначення недопустимо. «Литвинівці» і «бютівці» поки що близькі в тому, що така торгівля – це віддалена перспектива. А ось НУ – НС явно не влаштовує відтермінування ринку. Представники цієї фракції виявили готовність уже в першому півріччі 2008 р. подати необхідний пакет документів для запровадження ринку землі. Зокрема, Р. Ткач (фракція НУ – НС) вніс пропозицію найближчим часом створити тимчасову спеціальну комісію, яка б невідкладно зайнялася питаннями «гармонізації земельного законодавства». Врешті голосування за обидва законопроекти завершилося провально (177 та 187 «за», утрималися коаліціанти). Підсумовуючи їх розгляд, А. Яценюк запропонував парламентському профільному комітету підготувати і подати весь комплекс законопроектів, необхідних для розвитку ринку землі, із засторогою: він має «закріпити право українців на українську землю...».

Фракція Блоку Литвина у Верховній Раді заявила, що ті політичні сили, які підтримали Закон про Державний бюджет на 2008 р. з урахуванням їх вимоги

про продовження земельного мораторію, відходили виключно з «кон'юнктурних політичних міркувань».

На переконання соратників В. Литвина, народні депутати були зацікавлені тільки в самому факті ухвалення бюджету, «нітрохи не переймалися зобов'язаннями, що містяться в тексті документа».

Представники Блоку Литвина вважають, що свідченням цього стала невідтримка 15 січня 2008 р. депутатськими фракціями Блоку Юлії Тимошенко, «Нашої України – Народної самооборони», а також частиною депутатів від фракції Партії регіонів ініційованого ними законопроекту про внесення змін до Земельного кодексу України щодо продовження мораторію на продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення до 2010 р.

На думку «литвинівців», ухвалення цього документа дало б можливість розробити передбачений Земельним кодексом України пакет законів, могли б присікти «зловживання і неправомірні дії в питаннях земельної власності», дозволило б уникнути «зубожіння українського народу і скупки земель України вітчизняними і іноземними магнатами».

Фракція Блоку Литвина обіцяє, що робитиме все можливе для недопущення цього. Вони обіцяють, що будуть категорично виступати за те, щоб земля належала тим, хто на ній живе і працює.

Нова редакція Земельного кодексу, відображена в законі про Державний бюджет на 2008 р., також піддалася гострій критиці з боку учасників круглого столу, що проходив в прес-центрі інформаційного агентства ЛІГАБізнесІнформ. Експерти вважають, що багато які з останніх земельних ініціатив держави недостатньо продумані і не мають на увазі чітких механізмів реалізації, що украй негативно позначається на стані вітчизняного ринку землі.

Зокрема, питанням номер один став пункт про продаж всієї землі державної і комунальної власності виключно через аукціони. В цілому, на думку експертів, активний рух з проведення аукціонів потрібно підтримувати. Це механізм, який дає змогу привернути гроші до місцевих бюджетів і зробити продаж земельних ділянок більш прозорим і менш корупційним. Єдиний важливий момент – аукціони не є панацеєю, і потрібно чітко прописати механізми їх проведення. Закон про бюджет не дає відповіді на питання, які це будуть механізми, хто ліцензуватиме діяльність з проведення аукціонів і яким чином фінансуватиметься підготовка земельних ділянок до аукціонів.

Крім того, на думку експертів, є ряд технічних моментів, які роблять проведення аукціонів не завжди доцільним. Аукціон – це достатньо тривалий витратний захід, і органи місцевого самоврядування повинні розробити технічну документацію за свій рахунок, в якій повинен бути чітко визначений розмір ділянки, її місцерозташування, цільове призначення, приналежність до державної або комунальної власності, повинна бути проведена грошова оцінка, яка відтепер повинна не бути нижчою за ціну ділянки, що склалася на земельних аукціонах у кожному населеному пункті або районі.

Ще одним ключовим моментом, що викликав гарячу дискусію серед експертів, стали повноваження в розпорядженні землею Фондації держмайна і Державного агентства по земельних ресурсах. Як відзначив провідний експерт

Центру економічних і політичних досліджень ім. Разумкова В. Жмуцький: «Фундація держмайна дуже потурбувалася про себе, достатньо чітко і агресивно окресливши коло своїх повноважень». «Я тепер не знаю, як Держземагентство продаватиме землю, якою не володіє? Де розмежування, якими землями розпоряджатиметься Кабмін, Верховна Рада, Держкомагентство, Фундація держмайна?», – зазначив В. Жмуцький.

У свою чергу заступник голови ради асоціації «Земельний союз України» А. Вовк відзначив, що в терміновому порядку повинна бути проведена робота з розмежування земель, що гальмує проведення земельних аукціонів. «Це може стати великою проблемою для тих же органів місцевого самоврядування, які захочуть шляхом аукціонів заробити гроші до бюджету, не визначивши при цьому, яка земля належить до комунальної і державної власності», – підкреслив він.

Нещодавно Прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко заявляла, що аукціонний продаж і аренда землі не сільськогосподарського призначення, передбачена в бюджеті на 2008 р., дасть змогу істотно збільшити доходи місцевих бюджетів. «Ми ввели статтю, яка чітко передбачає виключно прозорий аукціонний шлях передачі землі не сільськогосподарського призначення як в аренду, так і на продаж, якщо таке рішення ухвалить громада. Те ж саме – з комунальною власністю. І це означає, що наші бюджети міст зможуть отримати так, як, наприклад, бюджет міста Хмельницького, в десятки разів більше доходів, і це вплине на фінансування всієї міської соціальної сфери», – сказала Прем'єр.

За інформацією ЗМІ, у Верховній Раді зареєстрований законопроект «Про внесення змін до Земельного кодексу України (щодо продажу земельних ділянок виключно через земельні торги у формі аукціону)». Відповідний законопроект розглядається Комітетом із питань аграрної політики і земельних відносин. Законопроект внесений на розгляд ВРУ народним депутатом від БЮТ О. Фельдманом.

Законопроектом пропонується Перехідні положення Земельного кодексу України доповнити положенням про порядок проведення земельних торгів. Такі торги у формі аукціону проводитимуться в порядку, який встановлюватиметься Кабінетом Міністрів України.

Враховуючи невизначеність дати ухвалення даного закону, а також негайну потребу врегулювання порядку продажу земельних ділянок, які перебувають у державній і комунальній власності через аукціони, автор пропонує доручити Кабінету Міністрів України затвердити порядок проведення земельних торгів з продажу земельних ділянок у формі аукціону.

У свою чергу аграрний і будівельний комітети Верховної Ради пропонують дозволити іноземцям вступати в права спадкоємства земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Відповідний законопроект отримав позитивну оцінку головного науково-експертного управління ВР і готовий до того, щоб виносити на голосування. Експерти ринку прогнозують новий виток отримання заповітів на землі сільськогосподарського призначення. Автор законопроекту, секретар аграрного комітету Р. Ткач (НУ – НС) нагадав

про юридичну колізію в Земельному кодексі: ст. 22 забороняє іноземцям володіти землею, а ст. 81 і 82 дозволяють їм одержувати землю в спадок, зобов'язавши протягом року її відчужувати. Ці норми закону в різних випадках урядовці трактують по-різному. Фактично нотаріуси видають іноземцям свідоцтва про право на спадок, включаючи в них вказані земельні ділянки. Але акти на право власності не видають.

За словами експертів, перш ніж давати іноземцям права на володіння землею як спадок слід вивчити імовірну кількість претендентів на українські земельні наділи. Тільки так можна оцінити вплив на ринок і в майбутньому уникнути ще однієї лазівки для махінацій.

Як зазначає голова Комітету із земельних відносин Асоціації фермерів і приватних землевласників України О. Ковалів, право отримання іноземцями в спадок сільськогосподарських земель може спричинити збільшення кількості заповітів. З цим погоджуються й інші фахівці, які вважають, що може трапитися, що люди залишатимуть у спадок землю не тільки фізичним особам, але і іноземним фірмам, які орендують їх ділянки.

Президент В. Ющенко не раз заявляв, що сільськогосподарські землі не продаватимуться нерезидентам. Експерти говорять, що сьогодні понад 30 % власників таких ділянок не мають спадкоємців. Р. Ткач стверджує, що запропоновані їм зміни суто технічні і продовжують зобов'язувати іноземних громадян, осіб без громадянства і іноземних юридичних осіб продати або передарувати отриману ділянку сільськогосподарського призначення протягом року.

Експерти ринку не впевнені, що такі відчуження не будуть віртуальними. На їх думку, за порушеннями повинні стежити правоохоронні органи, а за правом на землю – Міністерство юстиції. А якщо кожного разу відкидати будь-яку ініціативу і постійно чекати махінацій, ми ніколи не прийдемо до цивілізованого ринку землі. Ринку потрібно боятися не іноземців, а могутніх вітчизняних корпорацій. І не допустити, щоб ті скуповували землі, створили монополію і в майбутньому диктували всій країні і державі свою цінову політику.

Поки депутати і експерти сперечаються щодо ринку землі, вона «успішно» скуповується. Як інформують деякі ЗМІ, лише в київських передмістях за останні п'ять років вартість землі збільшилася в 13 разів, і лише за 11 місяців минулого року ціна виросла на 67 %. За прогнозами, ринок заміської нерухомості в 2008 р. розвиватиметься набагато швидше, ніж столичний.

Як відомо, в 2007 р. на перше місце за привабливістю вкладення коштів вийшли інвестиційні сертифікати. Але вже в 2008 р., на думку експертів, ціни на земельні ділянки знову зростуть і вкладання коштів у купівлю землі вийде на перше місце.

Це розуміють і спекулянти, вкладаючи гроші в придбання колишніх колгоспних угідь. Мораторій на продаж ділянок сільськогосподарського призначення дав їм змогу купити землю за цінами удвічі, а то і втричі нижчими за ринкові, причому в необмеженій кількості. І тепер саме вони диктують

цінову політику на земельні ділянки в 30-кілометровому радіусі від столиці, штучно завищуючи вартість соток. Гірше всього, що цей процес незворотний.

Як зазначив директор з маркетингу консалтингової компанії SV Development В. Степенко, зростання земельного ринку під столицею триватиме. В Києві вже практично не залишилося вільних будівельних майданчиків, а потенційна місткість заміського сегменту дуже висока. «Унаслідок високої інвестиційної привабливості ринку і нерозвинутості альтернативних інститутів примноження капіталу (фондовий ринок) в короткостроковій перспективі відбудеться активізація не тільки з боку професійних інвесторів, але і невеликих компаній і приватних осіб, що мають у своєму розпорядженні вільні засоби», – підкреслив В. Степенко.

Експерти відзначають, що в Київській області 10 соток ще можна купити за 30–40 тис. дол., але якщо поряд річка або ліс, то доведеться віддати не менше 50 тис. дол. І це тільки зараз. Найнесміліші очікування фахівців: ціни підійматимуться в середньому по області на 2–4 % щомісячно. Звичайно, на відстані 30 км цінова динаміка найстрімкіша. «За темпами зростання не такий давно відкритий потенціал земель в Житомирському напрямі (3–20 тис. дол./сотка) дасть фору легендарному Обухівському напрямі, де ділянки в дефіциті і відзначаються найвищою ціною (15–65 тис. дол./сотка)», – зазначив В. Степенко.

Він вважає, що «ціновий розрив між престижними і недорогими районами істотно збільшиться». Навіть якщо в такому престижному Обухівському напрямі темп зростання цін виявиться найнижчим, все одно до їх рівня не дотягнуться інші ділянки в 30-кілометровому радіусі від столиці. Аналітики вважають, що найбільш динамічно зростатимуть в ціні землі в Житомирському, Одеському, Бориспільському напрямках, за рік додавши не менше 30–40 %.

На відміну від минулих років намітилася ще одна тенденція: на ринку з'явився новий покупець, що скуповує великі площі, – крупний інвестор великих проектів, що обіцяє скласти конкуренцію дрібному спекулянту. Дефіцитні ділянки за завищеними цінами йому нецікаві. Навпаки, у пошуку сотні чи півтори сотні вільних гектарів він йде за 30-й кілометр, і довколишні ділянки, вартістю в 1 тис. дол., можуть піднятися в ціні на 100 %, а то і 200 %. Таке зростання навряд чи можливе в Обухівському напрямі. Бити рекорди будуть сотки там, де сьогодні плануються десятки котеджних селищ, зокрема в Бородянському районі, а також у Бориспільському і Житомирському напрямках (*Кого годуватиме земля-годувальниця // Волинська газета. – 2008. – 30.01; Ющенко виступає за пересмотр отношений на рынке земли // DailyUA (<http://www.daily.com.ua>). – 2008. – 30.01; Коли буде ринок і в нашому селі? // Урядовий кур'єр. – 2008. – 1.02; До ринку землі – прискореними темпами? // Сільські вісті. – 2007. – 12.11; Иностранцы: на год им земля // Kanzas.ua (<http://www.kanzas.ua>). – 2008. – 30.01; Рада зареєструвала законопроект о продаже земли на аукционах, внесенный Фельдманом // ВОВРЕМЯ.info (<http://www.vovremya.info>). – 2008. – 30.01; Блок Литвина будет настаивать на продлении земельного моратория Kanzas.ua (<http://www.kanzas.ua>). – 2008.*

– 18.01; *Експерти раскритиковали «в пух и прах» земельные новшества // Kansas.ua (<http://www.kansas.ua>).–2008. – 25.01).*

Партійна позиція

О. Козуля, наук. співроб.

Всеукраїнське об'єднання „Свобода” в сучасних політичних умовах

Сьогодні для Всеукраїнського об'єднання (ВО) „Свобода” плацдармом залишаються західні області України. Якщо на останніх позачергових парламентських виборах ця радикальна націоналістична партія набрала лише 0,76 % голосів, то у Львівській області – 3,06 %, в Івано-Франківській – 3,41 %, у Тернопільській – 3,44 %. А в одному з округів Тернопільщини – аж 7,68 %. Навіть Київ дав „Свободі” лише 1,25 % голосів – трохи менше, ніж соціалісти.

Керівники „Свободи” переконані, що їхня партія таки могла пройти в парламент. На їхню думку, перешкодила невіра прихильників у її „прохідність”, а також маніпуляції під час підрахунку голосів на користь політичних „важкоатлетів”, які контролювали виборчі комісії. Адже, вважають „свободівці”, виборча програма партії „Програма захисту українців” імпонувала значній частині населення. Тому вона залишається основною і сьогодні.

„Ми політична сила, – наголошує лідер ВО „Свобода” О. Тягнибок, – головним завданням якої є захист корінної титульної нації. Ми не проти національних меншин на території України, яких чимало. Ми їх визнаємо і поважаємо, якщо і вони поважають наші кращі традиції, звичаї, мову, культуру, закони. Якщо вони лояльно ставляться до України, працюють для України – чудово, нам разом будувати цю державу. Але ми вважаємо, що українці, яких за останнім переписом майже 80 %, зовсім не захищені через безліч причин. Це питання історичної та соціальної справедливості”.

Що характерно для діяльності „Свободи” у цьому році, то це посилена увага до соціальних та економічних питань у контексті „Програми захисту українців”. При партії нині створений Інститут соціальної і національної справедливості. О. Тягнибок дав доручення розробити фахову і доступну брошуру для пересічних громадян. У ній будуть подані фракції БЮТ, НУ – НС і ПР, які будуть поділені за прізвищами в три колонки. Перша колонка – комсомольсько-комуністичне минуле, друга колонка – це їхні сучасні бізнес-інтереси, і третя колонка – це їхні сімейні зв'язки. Стрілками все це між собою буде пов'язано. Мета брошури – довести нереальність соціального поліпшення життя більшості українців у найближчі роки. Так, долю України вирішують ті, переважна більшість яких у 1990 р. не боролись за її незалежність.

Яким буде життя українців у 2008 р., напряму залежить від головного фінансового плану країни – Державного бюджету, вважають у ВО „Свобода”. Від того, які пріоритети в нього заклали розробники, на що і в якій кількості

передбачили кошти, чи потурбувалися про розвиток промисловості, сільського господарства, малого і середнього бізнесу – залежатиме матеріальне становище української родини. „Аналіз же Державного бюджету на 2008 р. засвідчує, – зазначає видання „Свобода”, – що є він насамперед засобом політичної боротьби, оскільки відображає передвиборні популістські зобов’язання провладних політичних партій та блоків”.

Економісти-„свободівці” наводять, на їхню думку, підстави так вважати.

Перше. Джерела формування та структура використання бюджету не спрямовані на стратегічний розвиток країни, а є тимчасовими. Вони передбачають, що надходження до бюджету та покриття його дефіциту відбуватимуться не за рахунок розвитку економіки, а за рахунок коштів, отриманих від приватизації державних підприємств.

Граничний розмір дефіциту держбюджету становить 18,5 млрд грн – це на 18 % більше, ніж у позаминулому році – за В. Януковича.

Друге. Темпи росту соціальних виплат випереджатимуть темпи зростання валового внутрішнього продукту. Такий дисбаланс призведе до зростання ціни на товари народного споживання, розкрутиться маховик інфляції. Непродумані соціальні виплати призведуть і до зменшення інвестиційних ресурсів, що негативно вплине на технологічний розвиток, економічну та національну безпеку країни.

Третє. У бюджеті закладено збільшення податкового навантаження, яке вдарить по середньому класу, а також зростання зовнішнього боргу країни, за який будуть розплачуватися діти.

Четверте. Автори бюджету нічого не передбачили для розвитку аграрного сектору та сільських територій – агропромисловий комплекс далі занепадатиме, а ціни на продукти зростатимуть.

П’яте. З 1 січня мінімальна заробітна плата становить 515 грн, а прожитковий мінімум на людину 592 грн. Це означає, що значна частина українців та їхні родини отримують доходи, менші від прожиткового мінімуму, і далі бідуватимуть.

Шосте. Бюджет побудовано на нереальних сподіваннях втримати низьку інфляцію та нереальних прогнозах зростання ВВП. Макропрогноз на 2008 р. передбачає інфляцію 9,6 % (яка реально буде значно вищою) та зростання ВВП на 6,8 % (889,4 млрд грн), що є не реальним.

Стосовно виплати вкладникам заощаджень установами Ощадбанку „Свобода” заявила, що „для здійснення виплати Кабінет Міністрів України та Верховна Рада України пішли на шахрайство”. Голова Київської міської організації ВО „Свобода” А. Мохник називає декілька моментів. По-перше, якщо врахувати показники інфляції з 1996 по 2007 рр., зазначає він, то суму вкладів на рахунках Ощадбанку необхідно збільшити в 3,78 рази. „Це і є індекс шахрайства уряду Тимошенко”. По-друге, відповідно до ст. 1 Закону України „Про Державний бюджет України на 2008 р. та про внесення змін до деяких законодавчих актів України”, доходи Державного бюджету України на 2008 р. становлять 215,36 млрд грн, видатки – 232,37 млрд грн, а дефіцит бюджету – 18,82 млрд грн. Отже, наголошує А. Мохник, дефіцит бюджету – 8,7 % від

доходів бюджету і майже дорівнює сумі компенсацій, про сплату яких повідомляє уряд (близько 20 млрд грн). Тобто компенсації так званих знецінених заощаджень відбуватимуться шляхом утворення дефіциту бюджету. І, по-третє, знецінені заощадження, підкреслює „свободівець”, це кошти, які привласнила Росія. А уряд компенсуватиме ці заощадження за рахунок державного бюджету України. Тому виплати заощаджень Ощадбанк має проводити лише за двох умов: індексації цих вкладів та вимог від Росії повернути вкрадене. „Сьогодні, зрозуміло, Росія нічого повертати не буде, проте питання про повернення заощаджень громадян треба перевести в політичну площину: заявити про це і домагатись”. Саме в такий спосіб пропонує вирішувати це питання „Програма захисту українців”. Політичні, гуманітарні питання займають чільне місце в пропагандистській діяльності ВО „Свобода”.

В інтерв'ю газеті „Свобода” О. Тягнибок підкреслив: „Ми категорично проти поняття політичної нації. Саме це веде до знищення того ядра, основи національної ідеології. Що говорив Шевченко? Що нація – це кровно-духовна спільнота. Нам злочинно нав'язують небезпечне поняття політичної нації, мовляв, всі, хто живе на цій території, – українці. А це не так. Вони громадяни України, але вони не є українцями. Та й самі вони так ніколи не скажуть, тому що вони свої свята святкують за своїми традиціями, удома з рідними говорять рідною мовою, і ходять в ту церкву, в яку вважають за потрібне. І це їх право. А наше завдання як держави – забезпечити права титульної нації і, разом з тим, забезпечити права національних меншин”.

І взагалі, націоналісти є демократами за своєю суттю, демократія – це народовладдя, а члени ВО „Свобода” за народовладдя, вони за те, щоб в Україні кожного місяця проводилися референдуми, щоб влада радилася з народом з будь-яких питань, заявляють керівники „Свободи”.

У контексті засудження як неприйнятних для українського народу ліберальної та соціалістичної ідеологій 29 січня біля Будинку вчителя Київська міська організація ВО „Свобода” провела акцію „Зрада українських національних інтересів: Грушевський – вчора, Ющенко – сьогодні”. Її метою було показати винних у поразці Української Народної Республіки, дати відповідну історичну оцінку їх діяльності та вказати на сучасних спадкоємців їхньої політики.

У розповсюджених листівках зазначалося, що порівняння керівників Центральної Ради з керівниками сьогодишньої республіки відкриває їх органічну спільність. „За 17 років Незалежності України президенти, міністри, депутати зробили все, щоб максимально роззброїти Україну: здача ядерного арсеналу, знищення стратегічних озброєнь, військово-промислового комплексу, армії та флоту. Сьогодні Ющенко довершує ці так звані „реформи”. Сьогодні він свідомо повторює шлях Грушевського”.

Кульмінацією акції стало покладання вінка з колючого дроту до пам'ятника М. Грушевському.

29 січня „свободівці” вшанували пам'ять загиблих студентів у бою під Крутами у Харкові, Житомирі, Луцьку, Івано-Франківську, Львові, Тернополі.

Луганські активісти „Свободи” готують акції протесту до другого з’їзду депутатів усіх рівнів у Сіверськодонецьку. За словами лідера партії О. Тягнибока, в Україні порушення Конституції та законів України виглядає нормою. Тому і відбуваються такі сепаратистські з’їзди, а їхні учасники стають героями, а не злочинцями. „Але насправді це злочинці, бо вони посягають на територіальну цілісність Української держави. І не важливо, чи це було за уряду Єханурова, чи Тимошенко (про уряд Януковича вже й говорити поготів) – жоден з них нічого не зробив, аби покарати злочинців. А причина в тому, що насправді усі ці лідери можуть між собою домовитися”, – переконаний О. Тягнибок.

9 лютого в Києві відбулася партійна конференція ВО „Свобода”. Було зареєстровано 557 делегатів з усіх областей України, Криму, Севастополя і Києва.

„Вибори, якщо будуть проходити на території України, – дострокові або строкові, місцеві, парламентські або президентські – „Свобода” обов’язково буде брати в них участь”, – зазначив О. Тягнибок. За його словами, у „Свободи” є відповідні моральні обов’язки перед українцями – захищати їхню титульну націю у державі, і відповідна ідеологічна програма.

У зв’язку з цим О. Тягнибок відзначив, що парламентські вибори 2007 р. показали зміни в електораті партії – за неї в основному проголосували представники інтелігенції і студентства. „Якщо у 2006-му більше голосували „пенсіонери” національного руху, то у 2007-му – думаюча інтелігенція і молодь”, – сказав він.

Зазначалося, що на початку цього року в Рівному було підписано спільну декларацію про створення Блоку „УНП – Свобода” між Рівненською обласною організацією ВО „Свобода” та Рівненською обласною організацією УНП. Від РОО УНП декларацію підписав голова В. Червоній, від РОО ВО „Свобода” – С. Молчан. В угоді зафіксовано „спільне бажання об’єднатися в єдину політичну силу”.

За словами О. Тягнибока, партія налаштована й далі працювати на електоральному полі.

Водночас О. Тягнибок не береться прогнозувати, чи відбудуться в найближчий час позачергові вибори ВР. „Я боюся давати прогнози – у нашій політиці ситуація може різко змінитися”, – сказав він. На думку лідера „Свободи”, дострокові вибори можливі у двох варіантах. По-перше, він допускає, що ПР і БЮТ зможуть домовитися про позачергові вибори – як сили, яким ці вибори найбільш вигідні. По-друге, О. Тягнибок допускає, що після прийняття з ініціативи Президента В. Ющенка нової Конституції можуть бути ініційовані позачергові парламентські і президентські вибори. Він підкреслив, що „Свобода” як позапарламентська партія готова брати участь у виборах „хоч кожного місяця”, оскільки це дає можливість боротися за владу. Перевага „Свободи” порівняно з іншими політичними силами в тому, що вона „молода та ідеологічно сильна”.

У своєму виступі на конференції О. Тягнибок також поінформував її учасників про те, що Президенту України В. Ющенку, Прем’єр-міністру

Ю. Тимошенко і секретарю РНБО Р. Богатирьовій було направлено звернення з пропозицією поставити на переговорах з Росією питання, які допоможуть вивести відносини України з РФ на якісно новий рівень і відновлять історичну справедливість.

За словами лідера „Свободи”, для гармонізації відносин між Україною і Росією пропонується „зацепити” такі питання:

- визнати існування державного боргу РФ перед Україною, зокрема, відносно втрачених заощаджень громадян України в Ощадбанку СРСР, зобов’язати компенсувати їх з неначисленими процентами за останні 17 років і завданої моральної шкоди;

- припинити втручання Росії у проведення Україною самостійної зовнішньої політики;

- припинити інформаційну війну проти української нації, яка полягає у формуванні ворога в образі незалежної Української держави;

- ліквідувати фінансову, кадрову і медійну підтримку організованих антиукраїнських формувань, керівні центри яких зосереджені на території РФ;

- розпочати підготовку процесу виводу баз російського Чорноморського флоту з території України до 2017 р.;

- негайно виконати рішення українських судів відносно передачі навігаційних об’єктів на території України з-під контролю російської армії українській стороні;

- негайно делімітувати кордон в Азовському морі і демаркувати його на всій довжині українсько-російського кордону на суші, припинити штучне гальмування цих процесів;

- оперативно ратифікувати угоду про реадмісію нелегальних мігрантів, які потрапили на територію України із РФ;

- неухильно додержуватися норми європейського законодавства відносно функціонування і розвитку мов національних меншин, ліквідувати перепони розвитку української мови на території РФ;

- визнати Голодомори 1921–1922, 1932–1933 і 1946–1947 рр. актами геноциду української нації;

- офіційно вибачитися за масові репресії українського національно-визвольного руху і громадянського населення у ХХ ст.;

- виплатити компенсації громадянам України за використання їхньої примусової праці в процесі індустріалізації СРСР.

За словами О. Тягнибока, якби ці питання порушувалися на кожній зустрічі українських і російських високопосадовців, то вже був би конкретний результат (*Матеріал підготовлено з використанням таких джерел: (Главред (glavred.info). – 2008. – 9.02, (УРА-Информ (http://ura-inform.com). – 2008. – 9.02, (http://www.sq.com.ua). – 2008. – 11.02, (http://www.tiahnybok.info/diyalnistpodiya.html). – 2008. – 12.02, „Свобода” (2008. – № 10), інтерв’ю політиків ВО „Свобода” СІАЗ).*

Проблеми інформатизації

Матеріали наукової конференції

„Глобальна модернізація і сталий розвиток: соціальні імперативи і економічні стратегії”

**В. Горовий, д-р іст. наук,
заст. ген. директора НБУВ**

Оновлення бібліотек як фактор підвищення ефективності інформаційних ресурсів

Реалізація програми інформатизації в Україні, створення важливих елементів сучасної інформаційної інфраструктури, розвиток ринку комп'ютерної техніки протягом останніх років для значної кількості громадян Української держави створює умови доступу до інформаційних ресурсів, сприяє підвищенню ефективності їх використання. Разом з тим було здійснено перші кроки у формуванні правового поля нового, якісно вищого етапу використання інформаційних ресурсів, розвивався процес сучасного інформаційного виробництва, насамперед для задоволення внутрішніх потреб, а також, певною мірою, і для формування українського сегмента в структурі глобального інформаційного простору.

Однак, якщо оцінювати найважливішу ознаку якості процесу входження нашого суспільства в інформаційний етап його розвитку, нинішні результати не відповідають вимогам часу, слабо співвідносяться з рівнем відповідних процесів у передових країнах світу. За більш ніж півтора десятка років незалежного розвитку Україна не змогла помітно наблизитися до декларованої мети: забезпечити прискорений розвиток усіх сфер життя суспільства і ввійти як рівноправний партнер у процес міжнародного співробітництва.

При цьому мова йде не лише про необхідність оновлення, розвитку сучасного знання у сфері точних наук. Про неповну відповідність запитам сьогодення свідчить зниження впливу на розвиток суспільства наукового доробку у сфері гуманітарних наук. Незважаючи на зростання багатослів'я, особливо в передвиборні періоди, продукування величезних обсягів політологічної інформації, ми спостерігаємо нівелювання її значення, зниження впливу на всіх рівнях соціальної структури суспільства. Традиційно потужний культурний потенціал українського суспільства не забезпечує сьогодні того рівня генерування нової інформації, який би забезпечив прискорений розвиток України, мав би мобілізуюче значення для громадян Української держави у сфері розвитку сучасної духовності і культури, забезпечив би достойний її внесок у загальноцивілізаційний розвиток. Нинішній стан розвитку українського суспільства, таким чином, свідчить про величезних і зростаючих обсягах продукування інформації про її невисоку якість і неефективне використання, про дефіцит якісної і потрібної для розвитку інформації у всіх сферах суспільного життя.

Звичайно, невисока якість використовуваних суспільством інформаційних ресурсів, не повністю адекватні сучасним вимогам технології виробництва і використання інформації є далеко невичерпним переліком причин, що стоять на заваді нашому суспільному прогресу, проте є суттєвим фактором впливу на нього.

В умовах зростаючого впливу глобального інформаційного простору сьогодні дефіцит необхідної вітчизняної інформації дедалі більшою мірою заміщується інформацією зарубіжного виробництва. До певної міри цей процес є закономірним і корисним. Однак лише до певної міри. Як уже зазначалося раніше, вплив глобальних процесів на будь-яку інформаційну базу є позитивним лише доти, поки сприяє утворенню нової інформації в інформотворчій традиції даної людської спільності¹. Аналіз досвіду інформаційних обмінів останніх десятиріч² дає підстави для висновку про те, що, навіть залишаючи поза рамками розгляду можливості спеціально організованих негативних впливів на суспільну свідомість, на процес розвитку національних інформаційних ресурсів у вигляді практикованих уже у світі інформаційних воєн, навіть без свідомо програмованого негативного впливу глобальні інформаційні ресурси не можуть розглядатися як невичерпне дармове джерело задоволення всього обсягу інформаційних потреб окремої країни чи якоїсь соціальної групи громадян у ній. Навіть з розвитком можливостей електронних інформаційних технологій задовольнити запити українського суспільства, за умови реалізації планів прискореного його розвитку, із інформаційних ресурсів глобального інформаційного простору не можливо. Це обумовлюється цілим рядом причин.

По-перше, інформаційні ресурси глобального інформаційного простору відображають інтереси й ознаки середовища, в якому вони створювались. У зв'язку із цим вони не можуть повністю збігатись із запитами українського суспільства, що випливають із специфіки й логіки українського національного розвитку.

По-друге, стрімке зростання обсягів продукуюваної людством інформації при відсутності загальноновизнаної концепції розвитку цього процесу, узгодженого уявлення про методи і форми структурування наявних ресурсів, багатомовність в Інтернеті, а також при застосуванні інших ресурсів, відмінних від електронного, створює дедалі більш складні пошукові проблеми при наповненні вітчизняних інформаційних баз.

По-третє, зростаюче значення інформації в суспільному розвитку обумовлює підвищення її вартості. У зв'язку із цим швидкими темпами розвивається загальноцивілізаційний інформаційний ринок. Як повідомлялося у виступах фахівців на Міжнародній науковій конференції «Інтернет/екстранет-ресурси в наукових бібліотеках», що відбулася в жовтні 2007 р. у НБУВ, за

¹ Див про це: Горюхов В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства. – К.: НБУВ, 2005. – С. 143.

² Див.: Литвиненко О. В., Бінько І. Ф., Потіха В. М. Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України. Монографія. – К.: ІМВКУ ім. Т. Г. Шевченка, 1998; Зерницька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. – К.: Освіта, 1999 та ін.

орієнтованими підрахунками в постійному обороті цього ринку вже сьогодні перебуває понад 4 млрд дол. Найактуальніша, найкраще підготовлена до використання інформація зростає в ціні дуже динамічно. І водночас, за деяким винятком, власники інформаційних баз в Україні мають дуже обмежені або ж і зовсім не мають фінансових можливостей для придбання такої інформації.

По-четверте, само по собі використання навіть безкоштовних інформаційних ресурсів у вільному доступі в Інтернеті крім позитиву приховує у собі також і певні негативні тенденції. Вони пов'язані з об'єктивно створюваною конкуренцією з місцевими виробниками інформації і небезпекою витіснення її за межі задоволення національних інформаційних потреб. У зв'язку з цим актуалізується необхідність вироблення цілісної стратегії використання ресурсів глобального інформаційного простору та розвитку власного інформаційного виробництва як в інтересах українського національного розвитку, так і для міжнародного співробітництва. Без такої стратегії, впливових механізмів її реалізації ринок інформації в Україні буде зазнавати таких же негативних впливів, як і будь-який інший національний ринок, не захищений від уніфікації.

У контексті даного підходу варто нагадати, що в умовах входження нашої цивілізації в інформаційний етап її розвитку історичну перспективу для свого розвитку матимуть, по-перше, ті національні спільності, які будуть спроможними на власний, суспільно значущий внесок у розвиток і ефективно використання загальноцивілізаційної інформаційної бази, по-друге, ті, що концепцію власного інформаційного виробництва і використання зарубіжних інформаційних ресурсів будують на основі власних національних інтересів й власної інформаційної бази, що ґрунтується на інтелектуальному, духовному доробку всіх попередніх поколінь даного народу.

Реалізація цих цілей пов'язана з необхідністю створення конкурентоспроможних механізмів для творення нової і використання наявної інформації, розвитку системи підготовки відповідних фахівців, удосконалення різноманітних форм залучення дедалі більшої кількості представників даної людської спільності до процесу необхідного суспільству інфотворення і максимально ефективного використання інформаційних ресурсів. Для України, як і для інших країн, що перебувають у ситуації фундаментальної суспільної перебудови і необхідності вдосконалення ефективності державних механізмів, особливо важливим є налагодження якісного інформаційного супроводу діяльності управлінських структур, технологічного переустаткування, впровадження існуючих і творення нових власних інформаційних технологій, концентрації інтелектуальних ресурсів для найбільш продуктивного впровадження інформації в інтересах суспільства. Сьогодні уже позадискусійною є теза Р. Абдеева про те, що “безперервний науково-технічний процес інформаційної цивілізації буде здійснюватись еволюційно на основі дальшого вдосконалення інформаційної бази і безпаперової технології управління”.³

³ Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. – М.: ВЛАДОС, 1994. – С. 316.

Успішний розвиток і стратегічну перспективу в майбутньому суспільстві, заснованому на ефективному використанні інформаційних ресурсів, матимуть ті суб'єкти міжнародних відносин, які на рівноправних засадах зуміють знайти своє місце в міжнародному розподілі праці, зробити відповідні напрями розвитку пріоритетними, мобілізуючи на них механізми ефективного використання специфіки власних культурних надбань, ментальних характеристик та інших складових власної самобутності, а також зможуть виробити ефективну систему заходів власної інформаційної безпеки.

Ефективність використання інформаційних ресурсів в усі часи залежала значною мірою від якості їх акумуляції, зберігання та організації доступу. Таким чином, розвиток бібліотечної справи завжди був характерною складовою культурного розвитку суспільства. Однак протягом останніх десятиріч цей процес набуває не лише дуже помітних кількісних, але й суттєвих якісних змін. Насамперед це обумовлюється:

- різким розвитком, відповідно до зростаючих суспільних запитів, інтенсивності та масштабів виробництва нової інформації у всіх сферах суспільного життя;

- за історичними мірками практично блискавичним впровадженням нової системи носіїв інформації – електронної, що дає можливість розвитку нового, відповідного сучасним потребам, методу керування інформаційними ресурсами;

- зростаючою роллю інформації як фактора перетворюючої діяльності дедалі більшої кількості людей, збільшення потреби доступу до інформаційних ресурсів у місцях їх зберігання не лише в окремих людей для реалізації освітніх прагнень, задоволення духовних запитів, для забезпечення різних видів інтелектуальної діяльності, але й для дедалі більшої кількості соціальних груп людей в інтересах розвитку й діяльності цих груп у процесі вдосконалення структури суспільства, необхідності підвищення ефективності їх функціонування.

Під впливом цих факторів сучасні бібліотечні установи еволюціонують від хат-читалень, книгозбірень, бібліотечних закладів різного призначення в недалекому минулому до перетворення в сучасні суспільні інформаційні центри, що мають стати не лише місцем зберігання інформаційних ресурсів, фондів за бібліотечною термінологією, напрацьованих протягом століть значною кількістю поколінь людей, але й своєрідними нервовими вузлами в системі інформаційних комунікацій сучасності, установ, що еволюціонують у напрямі до перетворення в ті елементи ринкової структури процесу інформаційних обмінів, які в фінансовій системі виконують банки. Вони також мають стати ефективними посередниками між зростаючими обсягами продукрованої у світі інформації та користувачами, серед яких поряд із читачами в бібліотечних установах спочатку в рази, а потім дедалі більшою мірою зростатиме кількість дистанційних користувачів тих, що реалізують інтереси у використанні інформації як із числа фізичних осіб, так і різних суспільних інститутів, різних соціальних груп людей.

З урахуванням загальноновизнаного вже в сучасній суспільній свідомості зростаючого значення питання ефективного використання інформаційних ресурсів як такого, що стає одним з найвпливовіших у сучасному розвитку, вдосконалення бібліотечної діяльності набуває дедалі більшої актуальності в державах і сильних, і слабких, у суспільствах за сучасними критеріями розвитку і передових, і відсталих, оскільки в останні десятиріччя на них діє спільний і з роками дедалі відчутніший фактор впливу – дія глобального інформаційного простору. Розвиток системи глобальних інформаційних ресурсів за умови впровадження нових комп'ютерних технологій у бібліотечній сфері може певною мірою урівнювати можливості для ефективної діяльності в сучасних умовах і традиційних бібліотек з потужними фондами, комплектованими протягом століть, і нових бібліотечних установ та інших інформаційних центрів зі скромними власними ресурсами, однак на технологічному рівні сучасними, орієнтованими на задоволення суспільних запитів сьогодення.

Таке урівнювання шансів є певною мірою умовним, оскільки фактор наявності потужних фондів у бібліотеках дає потенційну можливість для більш якісного обслуговування користувачів, з опорою на наявні традиції, на теоретичні узагальнення напрацювань у сфері найбільш затребуваних суспільством проблем, уже здійснених у минулому, на виявлення закономірностей і певних наукових традицій, на систему національних духовно-ціннісних орієнтирів. Однак усе це можливе лише при введенні інформаційних ресурсів, що зберігаються у фондах бібліотек, у сучасний інформаційний обіг, при здійсненні необхідної підготовки цих ресурсів до ефективного використання в сучасних умовах з урахуванням специфіки запитів хоча б основних груп користувачів.

Наявний у світовій практиці сьогодення досвід однак свідчить, що навіть у великих бібліотеках ці процеси відбуваються все ще дуже повільно, що й обумовлює зниження значення цих установ у суспільній практиці. Повільне входження бібліотечних установ у дуже швидко еволюціонуючий процес інформаційних обмінів у суспільстві обумовлюється як рядом суб'єктивних факторів, що в принципі зводяться до невідповідності, негативного ставлення значної частини бібліотечних працівників до необхідної реорганізації, до роботи в нових умовах, так і об'єктивними обставинами – відсутністю можливостей спрямувати значні кошти на придбання відповідної техніки, програмної продукції, проблемами, пов'язаними з необхідністю створення умов для появи в бібліотеках, згідно з новим розподілом у сфері праці, нової категорії працівників: спеціалістів з обробки і підготовки до ефективного використання замовниками необхідної інформації.

Можна зазначити, що ці фактори й обставини спільні сьогодні практично для переважної більшості різних відповідно до сучасних критеріїв розвитку країн. Вони характерні також і для України. Оскільки для нашого суспільства фактично вже не залишається іншого вибору для достойного позиціонування в міжнародному співтоваристві, крім ставки на інноваційний шлях розвитку, технологічного оновлення, що неможливе без ефективного використання

відповідної інформаційної основи, владні структури Української держави при всіх швидкоплинних змінах у їх персональному складі, у цілому, підтримують розвиток процесу інформатизації, сприяють підведенню під цей процес певної правової основи.

Однак створена протягом багатьох десятиліть, добре розгалужена на території України система бібліотечних закладів, раніше традиційна і авторитетна форма доступу до книги, не зайняла в процесі інформатизації помітного місця. Більше того, 90-ті роки минулого століття стали періодом якщо не повного занепаду, то помітного застою в бібліотечній діяльності.⁴ Хронічне недофінансування позбавило можливості протягом тривалого часу доукомплектувати бібліотеки новою літературою, не говорячи вже про впровадження нових інформаційних технологій, що було дуже потрібно українському суспільству в процесі розбудови державності, утвердження ринкових відносин, переосмислення необхідних йому ціннісних орієнтирів.

Поряд з наявністю даної проблеми, яку можна вважати проблемою насамперед внутрішнього виміру, в умовах прояву загальноцивілізаційної тенденції входження в інформаційний етап розвитку людства, актуалізується важливість ефективного позиціонування Української держави, нації у зовнішньому світі. Для України, як і для будь-якої іншої молоді держави, таке утвердження пов'язане з міцною опорою на власній інформаційній базі як основі розвитку й інформаційних обмінів, так і для здійснення активного внеску до світового доробку необхідних людству інформаційних ресурсів. Без мобілізації національних інформаційних ресурсів, постійного збагачення їх під час ефективної інфотворчої діяльності, без відповідної організації в цьому процесі бібліотечних установ, позиції України в інформаційній сфері, на ринках інформаційної продукції виявляються непереконливими з усіма відповідними стосовно цього висновками. Таким чином, об'єктивні процеси під час перетворення в українському суспільстві, основані на розвитку інформатизації, зумовлюють необхідність утвердження нових поглядів на значення сучасної бібліотечної діяльності і її ролі у вирішенні завдань, що стоять перед нашим суспільством.

Для реалізації завдань, що актуалізуються перед бібліотечною сферою в процесі розвитку інформатизації в Україні, необхідне вирішення ряду проблем. Насамперед потрібна ліквідація наявних ще в частині суспільства стереотипів стосовно бібліотеки як не дуже актуального для сучасності культурно-освітнього закладу розважального, у крайньому разі навчально-допоміжного характеру, місця, де знаходиться рекомендована в шкільних програмах література. У свою чергу, у свідомості частини бібліотекарів необхідний також перегляд уявлень про своє місце роботи як про книгозбірню і про свою роль у ній, зведену до книговидачі.

Поряд із цим, повсякчас стикаючись з актуалізацією інформаційних процесів, суспільство дедалі більше усвідомлює необхідність існування

⁴ Див. про це: Литвин В. М. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.). – К.: Наукова думка, 2001. – С. 175.

соціальних інформаційних центрів для концентрування, структурування і підготовки до використання інформації. Звичайно, що відповідно до наявних запитів, роль таких центрів значною мірою перебирають на себе найбільш потужні бібліотечні заклади. Однак для здобуття якісно нового рівня розвитку інформатизації, порівняно з нинішнім, суспільство має усвідомити також необхідність певних затрат і забезпечити комп'ютеризацію, інтернетизацію бібліотек. Цим самим буде забезпечено доступ до найновішої вітчизняної і зарубіжної інформації всім категоріям користувачів, особливо тим, кому на сьогодні ця інформація малодоступна, зокрема, у сільській місцевості. При цьому істотний ефект від впровадження нових технологій може бути значно збільшений за умови здійснення організаційних заходів, пов'язаних із широким застосуванням кооперації в бібліотечній діяльності на новому етапі її розвитку. Таке об'єднання може забезпечувати ефект набагато більший від механічного поєднання вихідних ресурсів.

У перспективі об'єднання бібліотечних установ – сучасних інформаційних центрів – може стати загальнонаціональною інформаційною базою – важливим аргументом для збереження й розвитку національної самобутності, платформою для інформаційних обмінів у середовищі глобального інформаційного простору. Проміжними етапами розвитку такої системи можуть стати галузеві, регіональні та інші бібліотечні об'єднання з потужним загальним фондом інформації, можливістю реалізації єдиної політики комплектації, застосування на всіх рівнях створених структур спільної якісної системи керування інформаційним ресурсом, передовими формами інформаційного сервісу.

Ефективні форми кооперації комп'ютеризованих бібліотечних установ можуть стати серйозною підмогою для продуктивної роботи при вирішенні цілого ряду важливих суспільно значущих проблем:

- вдосконалення інформаційної підтримки діяльності владних структур усіх рівнів на базі використання об'єданого інформаційного фонду бібліотек, використання можливостей їх інформаційно-аналітичних структур, підготовки інформаційних продуктів до використання з урахуванням запитів замовника;

- організації якісного забезпечення політичної діяльності, потреб громадських організацій, усіх категорій дистанційних користувачів, що сприятиме розвитку демократичних процесів, взаєморозуміння і стабільності в суспільстві;

- об'єднання інформаційних ресурсів і впровадження сучасних технологій керування інформацією, що створить додаткові можливості для розвитку економічних контактів і співробітництва на міжнародному рівні, забезпечить можливості для достойного представлення України в глобальному інформаційному просторі.

У цілому ж, активізація бібліотечної діяльності на рівні сучасних потреб сприятиме розширенню доступу до необхідних суспільству інформаційних ресурсів, розвитку вітчизняного інформаційного середовища, ефективному використанню сучасних інформаційних ресурсів, що може бути серйозним

аргументом для прискороного розвитку, реалізації амбітних планів Української держави.

До уваги держслужбовця

Т. Добко, заввідділу НБУВ

Розвиток інформаційного забезпечення користувачів як умова суспільного розвитку

У сучасних умовах інформаційна діяльність набуває глобальних рис і характеризується інтеграцією світового інтелектуального потенціалу, розвитком комп'ютерних мереж, які акумулюють наукові, економічні, господарські, технічні, культурні і духовні надбання. Разом з тим інноваційний розвиток усіх сфер науки і виробництва дедалі більше залежить від інформаційних технологій, інформаційного забезпечення, доступності інформації.

Принципово змінене інформаційне середовище, з одного боку, дає можливість будь-якому окремому користувачу завдяки підключенню до мережі Інтернет вести інтерактивний пошук, задовольняти свої особисті інформаційні потреби, з іншого – інтенсивний розвиток традиційних друкованих видань та електронних інформаційних ресурсів призводить до інформаційного перевантаження, ускладнення пошуку необхідної інформації. На запити користувачів пошукові системи мережі Інтернет видають часом тисячі посилань, які тільки формально відповідають сформульованому пошуковому припису, а не реальній інформаційній потребі користувача.

Розширення обсягу інформаційних ресурсів, широке застосування різноманітних засобів для їхнього збереження та передачі посилює значення науки їх використання і роль діяльності довідково-бібліографічних служб в інформаційному забезпеченні користувачів.

Сучасна бібліотека інтегрує рукописні, друковані та електронні ресурси, організовує роботу з документами на будь-якому носії інформації, здійснює еволюцію довідково-пошукового апарату, переходячи від традиційних каталогів і картотек до електронних баз даних і баз знань, впроваджує нові інформаційні технології і форми інформаційного забезпечення користувачів.

У Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) в останні роки відбулися якісні зміни в обслуговуванні користувачів електронними інформаційними ресурсами. Відповідно до розпорядження Президента України від 2 грудня 2003 р. “Про заходи щодо удосконалювання діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського” розроблена і затверджена Державна програма розвитку бібліотеки до 2010 р.⁵ У напрямі

⁵ Про затвердження Державної програми розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 рр.”: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1085 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 34. – Ст. 2253.

розвитку інформаційного обслуговування передбачено створення системи загального доступу до знань для всіх категорій користувачів, надання рівних можливостей у задоволенні інформаційних потреб, визначено розширення спектра онлайн-ових послуг веб-порталу бібліотеки, розвиток дистанційного інформаційного обслуговування.

Відповідаючи на виклики часу, НБУВ усвідомлює свою роль в інформаційному забезпеченні науково-дослідних робіт, виробничих та освітніх потреб і спрямовує зусилля щодо організації інтелектуального доступу до довідково-інформаційних ресурсів, документно-ресурсної бази наукових досліджень, створення та поліпшення сервісних умов, формування інформаційної культури користувачів.

Насамперед читачі мають доступ до електронних бібліотечно-бібліографічних ресурсів, на формування і розвиток яких спрямована інформаційна діяльність НБУВ. У бібліотеці впроваджена конвеєрна технологія формування інформаційних ресурсів електронної бібліотеки, структурними компонентами якої є бібліографічні, реферативні бази даних, документи Національної електронної бібліотеки, інформаційно-аналітичні продукти.

Важливе значення в інформаційному забезпеченні наукових досліджень належить зарубіжній інформації. З 2005 р. у НБУВ організовано доступ до баз даних провідних світових виробників, що здійснюється у всіх читальних залах Бібліотеки, а також у бібліотеках наукових установ Академії наук України.

Для забезпечення оперативного доступу до новітніх зарубіжних науково-інформаційних ресурсів НБУВ передплатила на 2008 р. добірку ресурсів мережевого доступу світових постачальників наукової інформації. Серед них інформаційні продукти видавництва Elsevier: наукова електронна бібліотека на платформі ScienceDirect (24 тематичні колекції, що містять понад 2 тис. журналів з 7-літньою ретроспективою), при цьому забезпечується перехід до повних текстів передплачених журналів. До БД на платформі EBSCO (Academic Search Premier; Library, Information Science & Technology Abstracts; MEDLINE; Newspaper Source) передплата здійснена для всіх установ НАН України.

Значну колекцію складають БД американських наукових товариств: American Chemical Society, American Institute of Physics, American Physical Society, American Society of Mechanical Engineers.

Доступ до повнотекстової бази даних “Центральная пресса России” (вміщує тексти близько 50 найбільш популярних російських центральних газет (“Литературная газета”, “Российская газета”, “Красная звезда”, ИТАР-ТАСС тощо), незалежні видання та кілька англомовних газет, у тому числі The Moscow Times) надано Фондом сприяння розвитку культурних центрів за кордоном (Росія).

Основними напрямками діяльності відділу довідково-бібліографічного обслуговування Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського є: навігація в ресурсах пошуку інформації, формування довідково-

бібліографічного фонду, організація сучасного довідково-бібліографічного апарату, удосконалення оперативного довідково-бібліографічного обслуговування, задоволення універсальних за змістом інформаційних запитів користувачів; сприяння ефективному використанню фондів бібліотеки, новітніх інформаційних ресурсів, надання допомоги читачам у пошуку джерел інформації з теми наукового дослідження; рекомендація релевантних темі документів, тих, які потенційно містять запитувану інформацію, орієнтація читачів у світових бібліотечно-бібліографічних ресурсах.

У читальному залі відділу представлено: офіційні законодавчі та урядові документи; вітчизняні та зарубіжні універсальні, галузеві та тематичні енциклопедії; словники всіх типів (біографічні, краєзнавчі, лінгвістичні, тлумачні, економічні тощо); довідники зарубіжних країн і міжнародних організацій; друковані каталоги найбільших бібліотек світу; державні бібліографічні покажчики, видання головних науково-інформаційних центрів; універсальні і галузеві, поточні і ретроспективні науково-допоміжні бібліографічні посібники, національні бібліографічні покажчики зарубіжних країн, бази даних, надається доступ до світових електронних ресурсів. Щороку до фондів відділу надходить близько 5 тис. довідкових видань та бібліографічної періодики.

З 2005 р. співробітники відділу постійно інформують читачів журналу “Україна” з новими надходженнями до фондів довідкових, енциклопедичних видань, бібліографічних покажчиків.

Бібліотечні фахівці намагаються ураховувати тенденції та зміни інформаційного середовища, суспільні виклики, здійснюючи постійний моніторинг інтернет-ресурсів, архівуючи доступні бібліографічні покажчики і довідники. Частина їх надається користувачам екстранет-середовища НБУВ, представлена на сайті бібліотеки. Це є актуальним також з огляду на відсутність у фондах НБУВ друкованих аналогів. Архівування науково-інформаційних ресурсів глобальних комп’ютерних мереж, що організаційно розвивається в бібліотеці з другої половини 2005 р., вирішує два взаємопов’язаних завдання – зберігати електронні публікації і забезпечувати зручний доступ користувачів до ресурсів, відсутніх у фондах бібліотеки.

Таким чином, з вищевикладеного можна зробити висновок, що НБУВ розвивається як сучасний науково-інформаційний комплекс України, що інтегрує знання, формує документну базу на різних носіях в умовах відкритого доступу до наукової інформації, створює сучасні інформаційні продукти і надає широкий спектр послуг реальним читачам і віддаленим користувачам, розширює міжбібліотечну взаємодію з метою формування єдиного інформаційно-бібліотечного простору країни і впевнено інтегрується у світовий інформаційний простір.

Нижче пропонуємо Вам анотований опис бібліографічних покажчиків, які можуть мати широкий інтерес і доступні віддаленим користувачам.

Бібліографічні покажчики: огляд електронних ресурсів⁶

Екологічна освіта – основа XXI століття: Бібліогр. покажч. / Централіз. бібл. система Оболон. р-ну м. Києва; Уклад. О. М. Львович. – К., 2007. – 28 с. – 81 назва.

Бібліографічний покажчик інформує про книги, навчальні посібники, брошури та статті з періодичних видань, які допоможуть у вивченні екології як науки та сприятимуть вихованню екологічної свідомості молодого покоління.

Матеріал згруповано за тематичними розділами: екологія: загальні аспекти вивчення; екологічне виховання молоді – майбутнє держави; Охорона навколишнього середовища; Екологія на сторінках Інтернету. Бібліографічні описи частково анотовано.

Інформаційні джерела, представлені у виданні вийшли друком у 2003–2007 рр. і є у фонді ЦРБ ім. О. С. Пушкіна Оболонського району м. Київ.

Централізована бібліотечна система Оболонського району м. Київ

<http://ocls.kyivlibs.org.ua/cbs/rozrobki/ekologia.doc>

Информационные системы: Библиогр. указ. / Восточ.-Казахстан. гос. техн. ун-т им. Д. М. Серикбаева; Сост. Т. А. Минеева. – Усть-Каменогорск, 2006. – 44 с.

Літературу в покажчику згруповано за такими розділами: інформаційні системи; обчислювальна техніка та програмне забезпечення; математичне та комп'ютерне моделювання.

До покажчика включено книги, навчально-методичні роботи, аудіовізуальні матеріали. Окремо виділений розділ журнальних статей з цих питань. Література представлена російською та частково казахською мовами з 1999–2006 рр.

Східно-Казахстанський державний технічний університет ім. Д. М. Серікбаєва

http://www.ektu.kz/index.php?option=com_remository&Itemid=235&func=startdown&id=15

Наноструктуры и нанотехнологии: Библиогр. указ. / Сост. А. П. Зарубин; Отд-ние ГПНТБ СО РАН. – Новосибирск, 2007. – 146 с. – 1971 назва.

⁶ Після бібліографічного опису ресурсу подано назву установи, де розміщено електронний документ, і його IP-адресу. Доступ перевірено 15 лютого 2008 р.

Нанотехнологія – технологія об’єктів, розміри яких порядку 10^{-9} м (атоми, молекули). Процеси нанотехнології підпорядковуються законам квантової механіки. Нанотехнології вивчають керування процесами на рівні атомів і молекул, нові методи запису і зчитування інформації, локальну стимуляцію хімічних реакцій на молекулярному рівні тощо. Нині практично не залишилося жодного розділу науки і техніки, де б на основі нанотехнологій не було кардинальних змін. Розвиток нанотехнологій за кордоном називають нанотехнічною революцією. Даний покажчик висвітлює всі напрями розвитку цієї науки на сучасному етапі.

Покажчик відображає книги, автореферати дисертацій, статті з журналів, тематичних збірників російською та іноземними мовами з 2000–2007 рр.

Державна публічна науково-технічна бібліотека Сибірське відділення Російської академії наук

<http://www.prometeus.nsc.ru/partner/zarubin/nanotec.ssi>

CALS (ИПИ-технологии): Библиогр. указ. / Сост. А. П. Зарубин; Отд-ние ГПНТБ СО РАН. – Новосибирск, 2007. – 52 с. – 520 назв.

CALS (Continuous Acquisition and Life cycle Support) або ПП (Інформаційна підтримка життєвого циклу товарів) технології – це концепція підтримки всього шляху продукції на всіх її стадіях виробництва, яка основана на використанні інтегрованого інформаційного середовища.

Даний бібліографічний покажчик висвітлює теорію, методику та управління, шлях продукції від початку створення до кінцевого результату виробництва.

Відображено книги, автореферати дисертацій, статті з журналів, тематичних збірників російською та іноземними мовами з 2000–2007 рр.

Державна публічна науково-технічна бібліотека Сибірське відділення Російської академії наук

<http://www.prometeus.nsc.ru/partner/zarubin/cals.ssi>

Лизинг: Понятие и практика: Библиогр. список / Сост.: А. Зарубин, С. Канн; Отд-ние ГПНТБ СО РАН. – Новосибирск, 2007. – 80 с. – 1027 назв.

У бібліографічному списку представлено літературу із загальних питань лізингу, керування підприємствами, аренди та кредиту. Подано також більш детальний огляд літератури з різних галузей економіки, що стосуються питань лізингу. Поряд з проблемами та перспективами лізингу в Росії, велику увагу надано проблемам зарубіжного досвіду в галузі лізингу.

Включено відомості про книги, автореферати дисертацій, статті з журналів, тематичних збірників з 1997–2007 рр.

Державна публічна науково-технічна бібліотека Сибірське відділення Російської академії наук

<http://www.prometeus.nsc.ru/partner/zarubin/leasing.ssi>

Європейська економічна інтеграція і Україна: Реком. бібліогр. список / Івано-Франк. обл. універс. наук. б-ка ім. І. Я. Франка; Підгот. Н. М. Пасяка. – Івано-Франківськ, 2006. – 7 с. – 80 назв.

Даний рекомендаційний список відображає літературу з питань інтеграційних процесів у Європі та їхній вплив на економічну ситуацію в Україні. До нього включено монографії, навчальні та довідкові видання, статті з наукових збірників і періодики за 2000–2005 рр.

Список складається з двох розділів: економічні відносини в Європейському Союзі; Україна і Європейський Союз.

Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Я. Франка

<http://www.lib.if.ua/cgi-bin/print.cgi?q=/publish/2006/evro.html>

Україна і світ: (стосунки України з СОТ, ЄС, НАТО): (Реком. покажч. л-ри) / Запоріж. нац. техн. ун-т. Бібліотека. – Запоріжжя, 2006. – 25 с. – 168 назв.

Бібліографічний покажчик відображає літературу з питань політики наближення України до євроатлантичних та європейських систем безпеки з метою подальшої інтеграції до їхніх структур, які передусім захищають демократичні цінності розвитку суспільства, виступають за впровадження передових технологій, підвищення ролі України на міжнародній арені, її рух до високорозвинених ринків, що є поштовхом до внутрішніх демократичних перетворень у країні.

Бібліографічний покажчик включає відомості про книги, документи та статті зі збірників, журналів та газет за період з 2001–2006 рр. Матеріал розташовано за розділами: Україна на шляху до СОТ; Європейський Союз; Україна і НАТО. У межах розділів література розміщена за алфавітом авторів і назв творів.

Запорізький національний технічний університет

<http://www.library.zgia.zp.ua/ukr/index.php?text=Reklist&id=55>

В мире юридических знаний: Аннот. библиогр. указ. лит. по вопр. права. Вып. 2. / РГБ. Науч.-информ. отд. библиогр.; Сост. В. Е. Лойко. – М., 2006. – 107 с.

Бібліографічний покажчик відображає літературу з юридичних питань за 2005–2006 рр.

Література в покажчику згрупована за такими розділами: загальні питання теорії держави і права; історія права; російське законодавство на сучасному етапі; міжнародне право; право в зарубіжних країнах світу; універсальна література. Розділ російського законодавства деталізовано за галузями права: конституційне, адміністративне, цивільне, трудове, земельне, кримінальне тощо.

На початку розділу подаються законодавчі документи, а потім книги, статті журналів, збірників. Кожний запис анотований.

Російська державна бібліотека

http://orel.rsl.ru/nettext/bibliograf/yur_ukaz.pdf

Від Конституції Пилипа Орлика – до Конституції незалежної України: Реком. бібліогр. покажч. / Хмельниц. обл. універс. наук. б-ка ім. М. Островського; Уклад. Л. Марцонь. – Хмельницький, 2006. – 28 с. – 141 назва.

Представлено літературу з історії конституційних процесів в Україні. Документи розміщено за такими розділами: історія конституційних процесів; Конституція Пилипа Орлика; Конституція УНР 1918 р.; Конституція ЗУНР 1918–1919 рр.; Конституція УРСР 1919 р.; Конституція УРСР 1929 р.; Конституція УРСР 1937 р.; Конституція УРСР 1978 р.; Конституція України 1996 р. та конституційне право України.

Покажчик побудований переважно на книгах, навчальних посібниках, тематичних збірниках та журнальних статтях, які є у фонді Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Островського.

Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Островського

<http://ounb.km.ua/rec/vidanya/pr8.doc>

Конституція незалежної України: шляхи реалізації та реформування: (Реком. бібліогр. покажч.) / Херсон. обл. універс. наук. б-ка ім. О. Гончара; Уклад. Т. С. Федько. – Херсон, 2007. – 16 с. – 238 назв.

Покажчик включає публікації з книг та періодичних видань українською та російською мовами за 2005–2007 рр. Матеріал у покажчику систематизовано за розділами: Конституція суверенної України та її розвиток; основи суспільного та державного ладу; основні права та свободи людини; виборча система; органи законодавчої влади в Україні; конституційна реформа в Україні. У кожному розділі на першому місці розміщено законодавчі акти, а потім книги, інші публікації – за абеткою. Довідково-пошуковий апарат представлений іменним покажчиком.

Бібліографічне видання адресується правознавцям, історикам, студентам, бібліотечним працівникам, всім, хто цікавиться питаннями розвитку українського державотворення.

Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Гончара

<http://www.lib.kherson.ua/ukr-konst.htm>

Прапорові барви України: Реком. список л-ри / Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця, 2007. – 81 назва.

Рекомендований список літератури відображає законодавчі документи, книги, журнальні статті з питань української символіки та прапора України. Окремо виділено розділ, присвячений образу державного прапора України в поезії. Список може бути корисним як фахівцям, історикам, правознавцям, так і широкому загалу читачів для дослідження української символіки.

Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва
http://www.library.vinnitsa.com/publications/2007/Prapor_barv.html

Преступления в сфере высоких технологий: Библиогр. указ. (1990–2003 гг.) / Краснояр. гос. ун-т; Сост.: С. П. Аникина, И. И. Быкова, Н. Н. Роянова, Е. А. Федорова. – Красноярск, 2004. – 72 с. – 812 назв.

Активне впровадження електронних технологій в усіх сферах нашого життя сприяє появі нових форм злочинів, зокрема у фінансовій та банківській сферах. У кінці ХХ ст. з'явилися поняття – банківська безпека, інформаційна безпека, комп'ютерна безпека тощо. Показчик відображає інформацію з усіх цих питань.

Література згрупована за такими розділами: інформаційне право; інформаційна безпека; комп'ютерні злочини; захист інформації; злочини у сфері високих технологій; відповідальність у сфері високих технологій.

Бібліографічний показчик відображає літературу з 1990–2003 рр.

Красноярський державний університет
<http://www.lib.krasu.ru/>

Україна в міжнародно-правовій охороні культурних цінностей та проблеми спільної архівної спадщини: Матеріали до бібліогр. / Держкомархів України; Упоряд.: Л. П. Одинока та ін. – К., 2006. – 137 с. – (Архівні та бібліогр. джерела укр. іст. думки; Вип. 12).

Бібліографічний показчик подає відомості про міжнародні документи, акти законодавства України, монографії, статті з наукових збірників, періодичних, серіальних, продовжуваних видань, бібліографічні матеріали з питань охорони, повернення, реституції культурних цінностей та спільної архівної спадщини українською, російською, білоруською, польською, англійською, німецькою, французькою та італійською мовами за 1948–2006 рр.

Матеріал розташовано за тематичними розділами: міжнародне право про охорону культурних цінностей; національне законодавство та міжнародні договори України у сфері охорони та повернення культурних цінностей; національне законодавство та міжнародні договори України у сфері охорони та повернення архівних документів; бібліографічні матеріали про охорону, повернення та реституцію культурних цінностей. Показчик є частково анотованим, зокрема проанотовано документи ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи щодо охорони, повернення та реституції культурних цінностей.

Видання адресовано правознавцям, історикам, викладачам, аспірантам, студентам, всім, хто досліджує або цікавиться проблемами охорони культурної спадщини.

Державний комітет архівів України

<http://www.archives.gov.ua/Publicat/bibliogr-materials.php>

Наука и Религия (Система постижения мира): Библиография / Сост. А. П. Зарубин; Отд-ние ГПНТБ СО РАН. – Новосибирск, 2007. – 32 с. – 374 назв.

Наука та релігія тісно пов'язані одна з одною. У бібліографії відображено основні сучасні погляди на науку та релігію, загальний світогляд людства, подано науковий погляд на релігію. Показано незаангажований погляд на релігію, її значення в суспільстві, стосунки людини з Богом та Всесвітом.

Література включає відомості про книги, автореферати дисертацій, статті з журналів, тематичних збірників російською та іноземними мовами з 1994–2007 рр.

Державна публічна науково-технічна бібліотека Сибірське відділення Російської академії наук

<http://prometeus.nsc.ru/partner/zarubin/scirel.ssi>